



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

1961 • BIND 1 • NR 3 • SIDE 90-94

Nye kommunevåbener i Norden



SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldininen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Den heraldiske Familie

HERALDISK SELSKAB har nu tilsluttet sig den kreds af heraldiske foreninger, som grupperer sig om det schweiziske tidsskrift *Archivum Heraldicum*. De fjorten øvrige medlemmer er følgende:

Det schweiziske selskab *Schweizerische Heraldische Gesellschaft* eller *Société Suisse d'Héraldique*, velnok det kendteste og mest respekterede af alle Verdens heraldiske selskaber; grundlagt 1891, godt 300 medlemmer. Foruden kvartalskriftet *Archivum Heraldicum* (i alt 64 sider årligt; ca. 450 abonnenter) udsendes en årbog.

Det franske *Société Française d'Héraldique et de Sigillographie*, og det internationale *L'Académie Internationale d'Héraldique* i Paris.

Det østrigske *Heraldisch-Genalogische Gesellschaft »Adler«* i Wien; grundlagt 1870; og *Herold, Gesellschaft für Heraldik, Genealogie und verwandte Wissenschaften* i Berlin; grundlagt 1869. Dette sidste udsender (eller udsendte) »Mitteilungen des Herolds«; havde i 1959 ca. 340 medlemmer. »Herold« er for tiden splittet af indre stridigheder.

Det hollandske *Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde*; grundlagt 1883; udsender månedsbladet »De Nederlandsche Leeuw«. Det belgiske *Office Généalogique et Héraldique de Belgique*; udsender månedsbladet »Le Parchemin« samt et årsskrift. Og det luxembourgske *Conseil Héraldique du Luxembourg* fra 1947; udsender et årsskrift.

To italienske: *Collegio Araldico*; grundlagt 1853; udsender månedsskriftet »La Revista Araldica«, fra 1903. Og *Istituto Italiano di Genealogia e Araldica* fra 1958; medlemstallet begrænset til 30 + 60 korresponderende.

Det portugisiske *Instituto Português*

de Heráldica, som udgiver »Armas e Trofeus«. Det peruanske *Instituto Peruano de Investigaciones Genealogicas*. Og det brasilianske: *Colegio Brasileiro de Genealogia*.

Endeligt det sidst tilsluttede selskab, Verdens største, det engelske *The Heraldry Society*; grundlagt 1947; godt 1500 medlemmer; udsender kvartalskriftet *The Coat of Arms* (ca. 2000 abonnenter).

En flot liste, men hvori består »samarbejdet«?

I starten består det for det første i, at Heraldisk Selskab kommer til at stå som medudgiver af AH, får sin faste rubrik i dette blad, og derved får et skilt ud til Verden, som efterhånden vil sætte frugt i personlige og »officielle« kontakter. For det andet i, at alle medlemmer af Heraldisk Selskab kan abonnere på AH og købe det schweiziske selskabs øvrige publikationer til favørpris.

På længere sigt vil »samarbejdet« betyde de fordele (og de forpligtelser), som følger med enhver form for samarbejde. Ved Kongressen i Stockholm 1960 blev det f.eks. overdraget AH at udarbejde en international rettesnor for korrekt blasonering og heraldisk terminologi. Det er klart, at det i et sådant tilfælde er en stor fordel for HS at være medlem af AH og kunne gøre skandinaviske interesser og synspunkter gældende. Der vil følge andre heraldiske opgaver, hvis natur eller dimensioner er sådan, at de må løses internationalt. Så ville det være ærgerligt at stå udenfor.

Vi er altså overtydet om, at det bliver til glæde for Heraldisk Selskab og dets medlemmer, at vi nu er blevet optaget i den internationale heraldiske familie. Og vi behøver ingenlunde at være benovede: *Societas Heraldica Scandinavica* vil blive et betydningsfuldt medlem af familien.

Redaktionen

Nye Kommunevåbener i Norden

AF NUTIDENS heraldik er den kommunale den mest levende. Ja, i nogle lande er kommunalheraldikken omtrent den eneste form for heraldik med liv i. I de seneste 10–15 år har i hundredvis af europæiske kommuner (ordet taget i videste betydning: landkommuner, sogne, købstæder, counties, departementer, osv.), som hidtil ikke har været våbensførende, taget sig våben. Uden for Skandinavien er interessen bl. a. stor i Frankrig og Storbritannien.

I Norden har især *Finland* vakt betydeligt opsigt, ikke blot ved antallet af sine nye kommunevåbener, men også ved deres heraldiske kvalitet: deres fantasifulde og elegante nyskabninger, og den vakre udførelse de fleste af dem har fået. De nyeste finske kommunevåbener publiceres hvert år i farver i *Mitä-Missä-Milloin*, den finske Hvem-Hvad-Hvor.

Også *Sverige* har imidlertid en frodig, moderne, ofte meget vellykket kommunal heraldik. *Danmark* følger ganske godt med; siden krigen har 60 danske kommuner og amtskommuner fået våbener, deraf flere udmærkede. I *Norge* synes den kommunalheraldiske aktivitet derimod ikke at

være stor. *Island* fik sit vistnok første kommunevåben (*Reykjavik*) i 1957.

Heraldisk Tidsskrift håber fremtidigt at kunne bringe gengivelser og omtale af alle nye kommunevåbener i Norden. Her følger den første oversigt:

Danmark

Hvem-Hvad-Hvor 1961, som udkom i november 1960, indeholdt farvetavler med og tekst til bl. a. 24 amtskommunevåbener og 170 købstads- og kommunevåbener, hvilket må være en praktisk talt 100 pct.'s dækning af hvad der i øjeblikket findes.

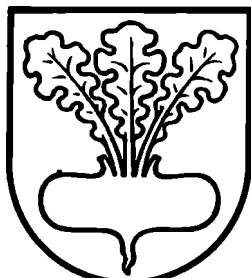
Der er for tiden mindst 6–8 kommunevåbener under udarbejdelse, men ingen af dem er endeligt vedtaget.

S. T. A.

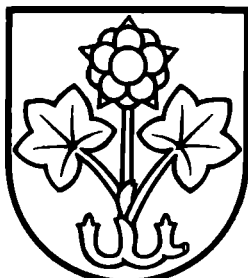
Finland

Under första halvåret 1960 i Finland fastställda kommunvapen. Landskommuner:

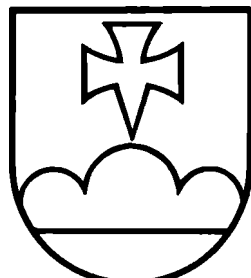
Kiikala. I rött fält en rova av guld. Fastställt 4/1 1960. Kiikala har tagit rovan till vapenbild efter ett småde-



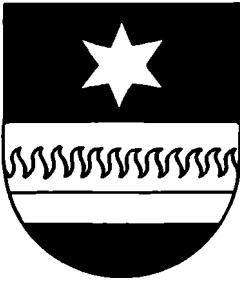
Kiikala



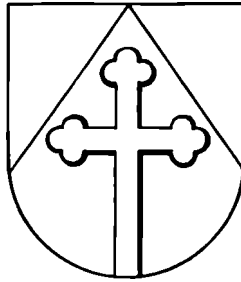
Muurame



Pelkosenniemi



Sodankylä



Virmo



Nuijamaa

namn grannkommunernas innevånare givit dem. Komponerat av Ahti Hammar.

Muurame. I rött fält en hjortronplanta av silver med ett bär av guld. Fastställt 6/2 1960. »Muurame» är ett av de finska namnen för hjortron (= multebær). Komponerat av Ahti Hammar.

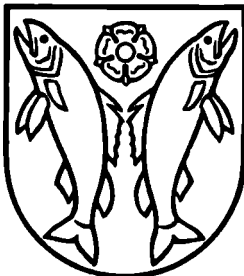
Pelkosenniemi. I fält av silver ett blått stickkors ovanför ett av blått och silver delat treberg. Fastställt 24/3 1960. Även Pelkosenniemi har ett talande vapen, ehuru det icke anspelar på kommunens namn utan på fjället *Pyhätunturi*, med dess tre toppar, och sjön *Pyhäjärvi* vid dess fot. *Pyhä* betyder helig, *tunturi* fjäll, och *järvi* sjö. Komponerat av Ahti Hammar.

Sodankylä. I svart fält en sänkt bjälke av silver belagd med en upp-

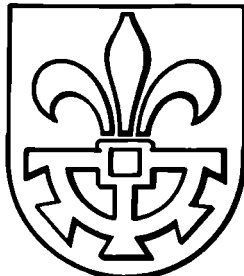
till medelst en flamskura bildad röd kavle och ovanför åtföljd av en sexuddig stjärna av silver. Fastställt 24/3 1960. Vapnet vill framställa en nying (dvs.: et lejrball mellem to på hverandre lagte træstammer) under Lapplands stjärnhimmel. Genom flamskuran har man försökt få fram bilden av eld mellan två trädstammar. Komponerat av A. Liuksiala.

Virmo, finska *Mynämäki*. I fält av silver en röd spets belagd med ett uppskjutande klöverbladskors av guld. Fastställt 24/3 1960. Virmo har en märkelig och ovanligt stor medeltida kyrka. Vapnet anspelar på kyrkan. Komponerat av Olof Eriksson.

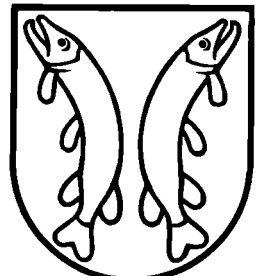
Nuijamaa. I fält av silver en framkommande svart björnram med klor av guld hållande en röd klubba. Fastställt 24/3 1960. Ett talande vapen. *Nuija* betyder klubba, och *maa* be-



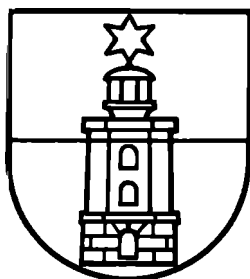
Tyrvääntö



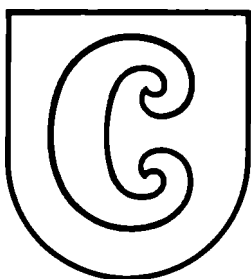
Muurla



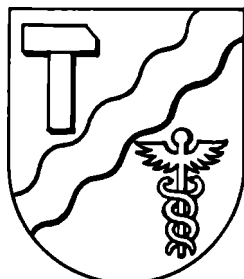
Nystad



Hangö



Borgå



Tammerfors

tyder land. Komponerat av Gustaf von Numers.

Tyrväntö. I rött fält två upprättstående, frånvända och guldbevärade gösar av silver samt mellan dem i sköldhuvudet en ros av silver. Fastställt 29/3 1960. Komponerat av Gustaf von Numers.

Muurla. I rött fält ett halvt vattenhjul varur oppväxer en lilja, allt av guld. Fastställt 1/6 1960. Sköldemärket i Muurla kommuns vapen är taget från ett vapen fört av överstebefallningsmannen på Kexholm, sedermera amiralen Joachim Didriksson (Brand) till Muurla och Tieksmäki (död 1614). Komponerat av Olof Eriksson.

Städer, vilkas gamla vapen översatts och fastställts:

Nystad, finska *Uusikaupunki*. I fält av silver två upprättstående, frånvända blå gäddor. Fastställt 4/1 1960. Konstnär Ahti Hammar.

Hangö, finska *Hanko*. I ett av blått och silver delat fält ett av silver och rött delat fyrtorn, vars dörr- och fönsteröppningar är blå, ovanför åtföljt av en sexuddig stjärna av silver. Fastställt 4/1 1960. Konstnär Gustaf von Numers.

Borgå, finska *Porvoo*. I blått fält en eldstålsliknande bokstav C av silver.

Fastställt 1/6 1960. Konstnär Gustaf von Numers.

Tammerfors, finska *Tampere*. I rött fält en av vågskuror bildad ginbalk åtföljd ovanför av en stolpvis ställd hammare och nedanför av en stolpvis ställd merkuriestav, allt av guld. Fastställt 16/6 1960. Konstnär Olof Eriksson.

Vapnen för denna artikel är ritade: Kiikala, Muurame, Pelkosenniemi, Nuijamaa, Tyrväntö, Nystad, Hangö och Borgå av *Ahti Hammar*. Sodankylä, Virmo, Muurla och Tammerfors av *Olof Eriksson*.

Bo Tennberg

Sverige

Av de svenska kommunala vapen, som under år 1960 antagits eller färdigställt, äro följande utarbetade av *Svenska Kommunalheraldiska Institutet* (SKHI) i Stockholm:

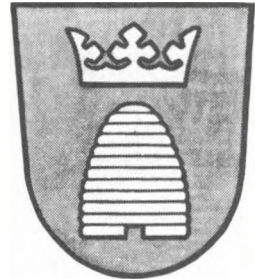
Fryksände kommun i Fryksdals härad, Värmlands län. »I fält av silver en allmogebåt och däröver två korslagda åror, allt blått och inom en bård av samma tinktur.» Motivet med båten och årorna är hämtat från Fryksdals häradsigill år 1638. Tinkturena äro de värmländska färgerna. Antaget den 3 februari 1958. Tecknat av Sven Sköld.



Fryksände



Herrestad



Lessebo

Herrestads kommun i Herrestads härad, Malmöhus län. »I blått fält en fyrkantsharv med två vertikala och tre horisontella stockar, de senare med vardera fyra pinnar, samt däröver en krona, allt av guld.» Motivet är hämtat från Herrestads häradssigill under trohetsförsäkran till konung Fredrik I år 1524. Antaget den 14 mars 1958. Tecknat av Jan Raneke.

Lessebo köping i Konga härad, Kronobergs län. »I rött fält en bikupa och däröver en krona, allt av guld.» Motivet med bikupan är hämtat från det sedan år 1808 kända vattenmärket för Lessebo pappersbruk, medan kronan är en heraldisk omskrivning av den naturalistiska konungabilden i Konga häradssigill från år 1568. Tinkturena äro de småländska färgerna. Antaget den 18 oktober 1960. Tecknat av Sven Sköld.

Listerby kommun i Blekinge län. »I rött fält tre, två och en ordnade, sexuddiga stjärnor av guld, åtföljda ovan av ett med ett rakarmat svart kors belagt klöverbladskors av silver samt nedan av en roddbåt av silver.» Fältets färg och de tre stjärnorna utmärka släkten Wachtmeisters samhörighet med kommunen alltsedan amiralgeneralen och generalguvernören greve Hans Wachtmeister (1641–1714). Korset är hämtat från sockensigillet för Edestad inom kommunen, medan båten utgör vapenbilden för den på sin egendom Göholm i Listerby begravnne sjöhjälten, generalamiralen greve Johan Puke (1751–1816). Antaget den 29 oktober 1959. Tecknat av Sven Sköld.

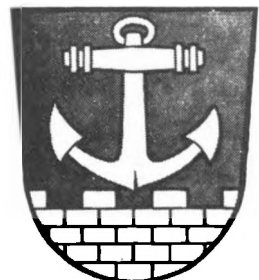
Ljusdals köping i Gävleborgs län. »I svart fält inom en bård av guld ett avslitet bockhuvud av samma tink-



Listerby



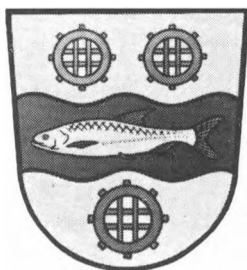
Ljusdal



Lomma



Lövånger



Virserum



Akerbo

tur med röd beværing.« Motivet är hämtat från Ljusdals sockensigill år 1638, vilket i sin tur otvivelaktigt går tillbaka på landskapet Hälsinglands vapen, vilket år 1560 beskrives som »En förgylt bock vdi ett swart field«. Genom bården, som i heraldiken användes för att utmärka en yngre gren av en släkt, kommer köpingens utbrytning ur Ljusdals kommun år 1914 till uttryck. Antaget den 20 november 1958. Tecknat av Sven Sköld.

Lomma köping i Bara härad, Malmöhus län. »I rött fält ett ankare av guld och därunder en uppskjutande, genomgående, krenelerad mur av guld med röda fogar.« (Icke SKHIs blasonering). Motivet utmärker köpingens tegelindustri och hamn, fordom frihamn för Lunds universitet. Tinkturerna äro gemensamma för landskapet Skåne och Bara härad. Antaget den 19 maj 1960 och fastställt av Kungl. Maj:t den 25 november 1960. Tecknat av Jan Rancke.

Lövångers kommun i Västerbottens län. »I blått fält ett från ett svävande treberg uppväxande vinträd med röda druvklasar och åtföljt på vardera sidan av två mot trädets stam vända,

bjälkvis ställda och stolpvis ordnade fiskar med röda fenor, allt av silver.« Motivet är hämtat från sockensigillet år 1662, där det sannolikt symboliserar livets träd. Tinkturerna äro landskapet Västerbottens färger. Antaget 1/6 1959. Tecknat av Sven Sköld.

Virserums köping i Aspelands härad, Kalmar län. »I fält av silver en medelst vågskuror bildad blå bjälke, belagd med en fisk (asp) av silver med röda fenor samt åtföljd ovan av två och nedan av ett rött vattenhjul.« Motivet med fisken, uppenbarligen en asp, är hämtat från Aspelands häradssigill år 1568, medan den medelst vågskuror bildade bjälken utmärker Emån, samt vattenhjulen köpingens industri i gången och nuvarande tid. Antaget den 11 juni 1959. Tecknat av Sven Sköld.

Akerbo kommun i Akerbo härad, Östergötlands län. »I rött fält en vänstervänd högplog med rist, allt av guld.« Motivet är hämtat från Akerbo häradssigill år 1569. Tinkturerna äro landskapet Östergötlands färger. Antaget den 28 oktober 1958. Tecknat av Sven Sköld.

Uno Lindgren

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerciellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Borgerlig Heraldik i dansk Middelalder

Af Ernst Verwohlt

Tegninger af Aage Wulff

OPRINDELIGT tilkom retten til at »føre skjold og hjelm« alene den, der brugte det som egentligt våben, nemlig krigeren eller ridderen. At brugen af våbenmærker først er opstået hos adelen, hænger således sammen med heraldikens militære oprindelse. Våbenmærkerne var efter indførelsen af den fuldstændig lukkede hjelm og den jærnkledning, som dækkede krigeren fra hoved til fod, militært nødvendige identifikationsmærker for at kende ven fra fjende i kampens hede og tummel.

Heraldiken tjente imidlertid også andre formål end de militære. I en tid, hvor få mennesker havde faste slægtsnavne, og hvor få kunne skrive og læse, spillede våbenmærkernes anvendelse i seglet en afgørende rolle som »underskrift« på dokumenter.

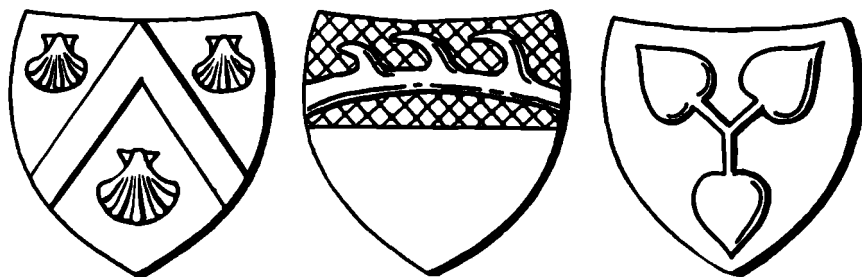


Ernst Verwohlt er født i 1923. Juridisk kandidat 1949. Amtsrådssekretær ved Roskilde Amtsråd. Heraldisk Selskabs formand. Interesserer sig især for middelalderheraldik og er dansk heraldisk medarbejder ved »Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder«. Har udover artikler til dette værk bl. a. skrevet »Dansk våbenret« (Personalhistorisk Tidsskrift, 1958). Forbereder for tiden udgivelsen af en bog, »Herolder og Turneringer i Norden«, på grundlag af hidtil ukendt materiale i nordiske og udenlandske arkiver.

Og heri havde også andre end adelen interesse. Medens de ældste adelige våbener daterer sig fra midten af 1100-tallet, begynder enkelte borgere i de store byer allerede ca. 100 år senere at besegle deres dokumenter med egne segl og at føre et våbenbillede i dette. Våbener førtes således tidligt af borgerskabet i de rige tyske handelsbyer og de italienske byrepublikker, af magistratsfamilierne i Marseille og mangfoldige andre franske byer, af patricierfamilierne i Nederlandene og af borgere og jordbesiddere i den sociale ligheds hjemland, Schweiz.

En tilsvarende udvikling har fundet sted i Danmark; ja, de ældste borgerlige danske segl kan endog henregnes blandt Europas ældste. Det ældste kendte tyske borgerlige våbensegel er fra 1275, medens det ældste med sikkerhed datérbare danske borgerlige segl anvendtes 1277 af *Trued Romildsen*, borger i Roskilde, figur 1, se nærmere nedenfor. Det ældste kendte svenske borgerlige segl, fra 1320, tilhører borger i Stockholm *Hinze Sunnudag*; et tværdelt skjold med et hjortevie i øverste felt, figur 2. Han har dog, som navnet kunne tyde på, formentlig tilhørt en indvandret tysk slægt.

Det er stadig i vide kredse den almindelige opfattelse, at medens adelen havde ret til at føre »adeligt« skjold og hjelm, var borgeren henvist til anvendelse af et bomærke eller bogstaver i sit skjold. En sådan sondring lader sig imidlertid ikke gennemføre. Ganske vist er anvendel-

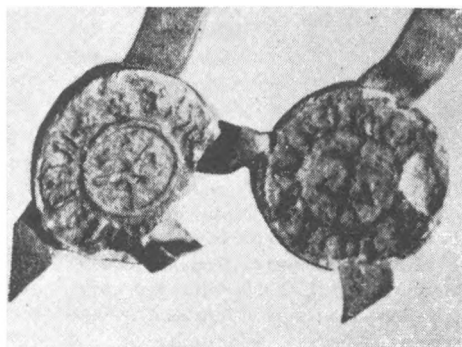


1—2—3. Tre af de ældste kendte borgerlige våbener i Skandinavien. Til venstre: det ældste daterbare danske, fra Trued Romildsens segl 1277. I midten: det ældste daterbare svenske, fra Hinze Sunnudags segl 1320. Til højre: et andet meget tidligt svensk borgerligt våben, fra segl 1322 for Engelbert Huit, borger i Stockholm.

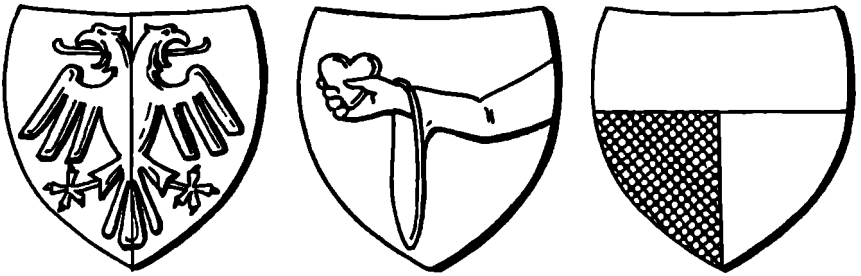
sen af bomærker i våbener langt almindeligere hos borgerstanden end hos adelen, men gennem hele middelalderen anvender herhjemme ufri gejstlige, borgere, ja bønder i stor udstrækning segl med våbenmærker, medens omvendt adelsmænd, der i vedkommende dokumenter udtrykkeligt betegnes som adelige, forsegler med sigiller indeholdende bomærker; se nærmere herom min artikel »Dansk våbenret« i Personalhistorisk Tidsskrift, 13. række, 6. bind, side 1—17, 1958. Grænserne mellem stænderne i middelalderen blev netop kraftigt gennembrudt i spørgsmålet om sigillernes motivgrupper.

Det er sikkert, at borgeren aldrig har ført skjold og hjelm med sit familievåben i kamp. Derfor kom hjelmen aldrig i almindelig brug i borgerlige segl i middelalderen, og de såkaldte »forbud mod borgerlige våbener« fra statsmagtens side, der kendes fra Frankrig, Nederlandene og Sverige i 1600-tallet, er da også alle alene rettede mod borgerskabets anvendelse af åbne »adelige« hjelme og adelige rangkroner i deres våbener, men indeholder intet forbud mod borgernes føring af egentlige heraldiske våbenmærker.

Det er klart, at afgrænsningen mellem de forskellige stænder er meget



4. De tre ældste kendte danske bomærkesigiller. De tilhører tre borgere i Roskilde og hænger under et dokument fra 1314. Fot. Det Arnamagnæanske Institut.



5—6—7. Tre våbener for borgere i Roskilde. Dobbeltørnen til venstre førtes af Tue Arnfastsen 1288. Armen, som holder et hjerte, førtes 1302 og senere af Borger Benedikt. Det af rette linjer delte skjold førtes 1335 af Jakob Gudmundsen.

vanskelig, og aldrig er blevet hævdet så kraftigt herhjemme som i det feudale udland. Blandt de første våbenførende borgere i byerne må der have været adskillige med slægtsskabsforhold til omegnens adel. Om nogen standsforskel mellem den lavere adel og de mægtigere borgere i byen har der ikke været tale; den ville i mange tilfælde endog være faldet ud til borgernes fordel. Der har således formentlig været en overgangstid, hvor man måske ikke kan lægge andet i ordet »borger« end det, at den pågældende er bosat i en by. Men et af en sådan person ført våben må i hvert tilfælde systematisk henregnes til borgerlige våbener, såfremt vedkommende i dokumentet, sigilomskriften eller på anden måde betegner sig som borger (*civis*) og ikke som adelig (*miles* eller *armiger*, på dansk *a vapn*).

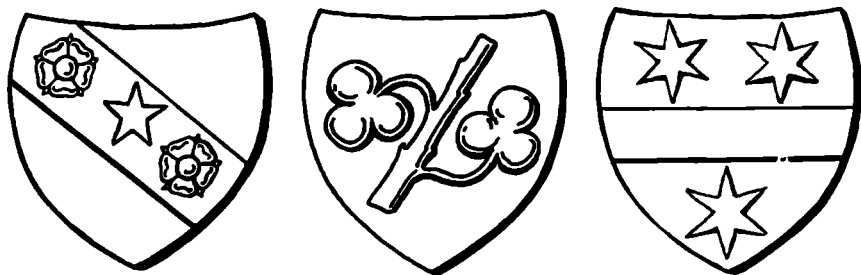
Den systematik, som Henry Petersen og Thiset anvendte i deres store udgaver af danske adelige sigiller, synes i så henseende ikke at være særlig hensigtsmæssig, idet opdelingen mellem adelige og borgerlige sigiller her er sket alene efter sigilbilledets karakter og ikke efter sigilejerens stand. Dels henregnes til adelige sigiller adskillige segl, der anvendtes af borgere, blot skjoldemærket er af heral-

disk karakter, dels udelukkes fra adelige sigiller sådanne, som førtes af adelsmænd, men alene viser bomærker. Opdelingen giver således et falsk billede af sagens rette sammenhæng.

Den ydre afgrænsning mellem bomærker og heraldiske mærker er ikke vanskelig at drage, idet bomærket, hvis oprindelse er ældre end heraldiken, udgøres af enkle, ufarvede *linier* i modsætning til heraldikens farvelagte *flader* og *figurer*.

Med undtagelse af den særegne polske heraldik, der i høj grad bygger på bomærkelignende figurer, har bomærkerne været uden særlig betydning for heraldikens udvikling. I denne sammenhæng kan der endog være grund til at påpege, at medens de ældste danske, svenske og norske bomærkesigiller er fra henholdsvis 1314, 1297 og 1322, kendes der i Danmark flere borgerlige sigiller af ældre dato end disse med egentligt heraldisk figurindhold.

Det ældste kendte danske borgerlige våben førtes som nævnt af *Trued Romildsen*, der under et skøde af 13. december 1277 (Arnsmagnæanske Diplomer LII, 38) har hængt sit segl, figur 1, med det smukke våbenmærke: en sparre, ledsaget af tre ibskaller. *Trued Romildsen* kalder sig i doku-



8–9–10. Tre andre borgerlige middelaldervåbener fra Roskilde. Skråbjælken med stjerne og roser førtes 1335 og senere af Gynceke Claussen. Grenen med bladene førtes 1346 af Johannes Jonsen. Og bjælken mellem tre stjerner førtes 1365 af Jakob Gudmundsen.

mentet udtrykkeligt »borger i Roskilde«, *civis Roskildensis*.

Det er bemærkelsesværdigt, at næsten alle de ældste bevarede borgerlige sigiller tilhører borgere i Roskilde. Dette kan naturligvis skyldes, at arkivstoffet er bevaret i større udstrækning herfra end andetsteds i landet. Men en anden forklaring synes dog naturligere.

Thiset har i sin skarpsindige artikel »Lidt om gamle danske signeter og signetstikkere« (Tidsskrift for Kunstindustri 1890, side 127–38) påvist, hvorledes adskillige af de signeter, der anvendtes i slutningen af 1300-tallet og begyndelsen af 1400-tallet af midtsjællandske våbenførende slægter, er stukket af samme øvede og dygtige signetstikker, der sandsynligvis har været bosat i Roskilde. I Roskilde er ved udgravninger fundet en øvelsesplade for en signetstikker fra den ældre middelalder samt et ufuldendt større signet med en siddende biskoppelig figur — efter palliet en ærkebiskop. Disse fund viser, at gravører har været bosat i Roskilde i endnu ældre tid og her har haft arbejde, dels for den umådeligt rige bispestol, dels for det nærved liggende København.

Hvis Roskilde således tidligt har været centrum for gravørkunsten på Sjælland, synes det naturligt, at de gode borgere i denne by også var de første, der har fået blik for den praktiske anvendelighed af signeter, dels våbensigneter, dels bomærkesigneter. Det er således også karakteristisk, at de ældste danske bomærkesigiller, bevaret under et dokument af 4. januar 1314, alle tilhører borgere i Roskilde, figur 4 (AM LV, 4).

Af det bevarede borgerlige sigilmateriale fra Roskilde i denne ældste periode gengives hermed for første gang syv borgerlige våbenmærker, der med deres smukke og rene heraldik på ingen måde står tilbage for samtidens adelige våbener.

Samtlige disse segl og flere andre af de i artiklen nævnte opbevares i den heraldisk interessante *Arnemagnæanske Diplomsamling* i København (her forkortet AM). Våbentegningerne er ikke naturtro gengivelser af vedkommende sigil, men alene af våbenmærkets heraldiske motiv, ligesom skjoldformen er tegnet ens for samtlige våbener.

De nævnte sigiller tilhører følgende Roskildeborgere:

Tue Arnfastsen: en flakt dobbelt-

ørn. Anvendt under et dokument fra 1288 (AM LIII, 14), figur 5.

Borger Benedikt: en kvindearm med langt ærme holdende et hjerte. Anvendt under dokumenter af 1302 og 1304 (AM LIV, 14), figur 6.

Sådanne ærmer genfindes som figurer i flere *engelske* middelalderlige våbener, f. eks. *Hastings*, *Grey* og *Maunsell*. I sidstnævnte tilfælde er våbenet talende, idet et ærme på normanner-engelsk kaldes *maunch*.

Jakob Gudmundsen: tværdelt (skjoldhoved?) og lodret delt. Anvendt under et dokument af 1335 (AM LVI, 24), figur 7.

Gynceke Claussen: en skråbjælke, belagt med en femtakket stjerne mellem to roser. Anvendt under dokumenter af 1335 og 1337 (AM XXVII, 3, og LVI, 29), figur 8.

Johannes Jonsen: en sinister skråtstillet gren med to fravendte, stilkede blade. Anvendt under dokument fra 1346 (AM LVII, 21), figur 9.

Jakob Gudmundsen: en bjælke ledsaget af tre sekstakkede stjerner. Anvendt under et dokument fra 1365 (AM XXVII, 2), figur 10. Hvorvidt denne Jakob Gudmundsen er identisk med den under figur 7 nævnte og om han således har ændret sit vå-

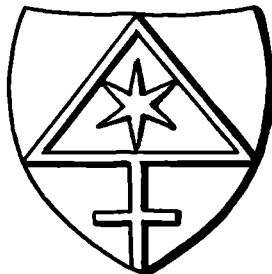
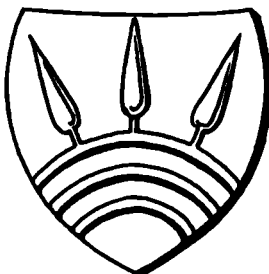
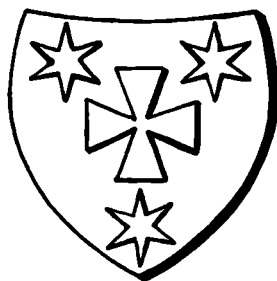


11. Sigil for Jakob Brinikin 1389. Omskriften lyder: »S. Brinikini civis Roskildensis«. Skjoldfiguren kan opfattes som to slanger. Fot. Det Arnamagnæanske Institut.

ben, har desværre ikke kunnet påvises.

Jakob Brinikin (eller: *Heinikin*): to sammenslyngede slanger (?). Anvendt under to dokumenter fra 1389 (AM XLII, 3 og 4), figur 11.

Alle syv personer betegner sig utrykkeligt i vedkommende dokumenter som *civis Roskildensis*, »borger i Roskilde«, ja i Jakob Brinikins tilfælde findes denne betegnelse tillige i omskriften på hans segl.



12—13—14. Middelalderlige borgerlige våbener fra Ribe og København. Korset mellem tre stjerner førtes 1376 af Markvard Conradi i Ribe. Spydblade over regnbuen førtes 1459 af den københavnske rådmænd Mogens Jensen. Og stjernen i bomærket 1450 af den københavnske borger Niels Andersen.



15. Et interessant og smukt eksempel på brug af borgerligt bomærke (kombineret med en heraldisk figur) som regelret våben: farvelagt, i skjold, og endda med hjelm! Bomærket er rødt, stjernen gul. Våben for borgeren Karl Matesson fra o. 1400–50 i Sct. Peders Kirke i Næstved. Fot. Nationalmuseet.

Det har desværre ikke været muligt at påvise, om disse våbener er anvendt i næste generation, og om der således har været tale om egentlig arvelige mærker. Men i deres renhed viser seglene, at der har været en interesse i den mere velhavende borgerstand i Roskilde for anvendelse af heraldisk prægnante mærker.

Borgerlige våbenmærker kendes dog også andetsteds end i Roskilde. Her skal som typiske eksempler nævnes *Markvard Conradi*, borger i Ribe, der i sit sigil 1376 fører følgende våben: et kors, ledsaget af tre sekstakkede stjerner (Ribe Rådstuearkiv, V), figur

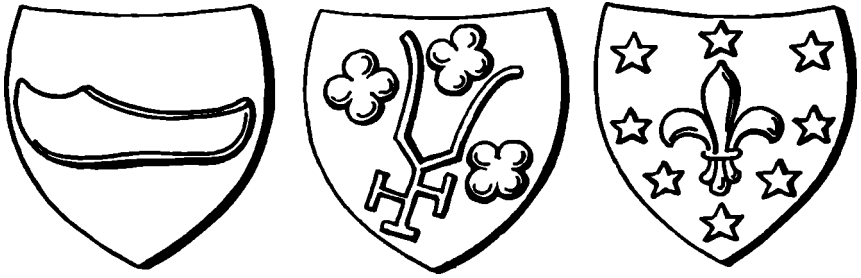
12, og den københavnske rådmand *Mogens Jensen*, der i sit våben 1459 fører tre spydblade over en regnbue (AM XXV, 9), figur 13.

Mange borgere har foretrukket at anvende et bomærke i skjoldet, men kombineret med en heraldisk figur: stjerne, sol, måne, hjul, hjerte, blomst og lignende. Som eksempel herpå vises det af den københavnske borger *Niels Andersen* 1450 anvendte sigil: et bomærke med en seksodded stjerne, figur 14.

Den smukkeste udførelse af et dansk borgerligt våben med en kombination af bomærke og egentlig heraldik er bevaret i et kalkmaleri fra første halvdel af 1400-tallet i Sct. Peders Kirke i Næstved, figur 15. Det viser borger i Næstved *Karl Matessons* våben: et rødt bomærke, ledsaget af en gul seksodded stjerne. Over skjoldet er sat en spidshjelm med bagud flagrende hjelmklæde; i stedet for hjelmtegn er anbragt et skriftbånd med *Karl Matessons* navn i minuskler. Denne *Karl Matesson*, søn af rådmand *Mads Karlsøn* i Næstved, solgte 1435 en gård øst for Sct. Peders Kirke til *Sorø Kloster* (*Scriptores Rerum Danicarum* IV, s. 525).

Også *skjoldholdere* anvendtes i forbindelse med bomærker. *Henrik Trost*, borger i Odense, førte således 1437 i sit sigil et bomærke i skjold holdt af en vildmand. *Hans Mule*, borgmester i Odense, førte før sin adling 1444 et bomærkeskjold holdt af en knælende vildmand med en spydstage.

Også den danske *bondestand* har i middelalderen anvendt egentlige heraldiske våbenmærker, selv om dette formentlig har været undtagelsen, og anvendelse af bomærker hos denne stand har været langt det hyppigste. Bonden *Niels Nielsen* førte således i sit sigil 1392 en smukt stiliseret træ-



16–17–18. Tre eksempler på middelalderlige bondevåbener med ægte og smuk heraldik. Træskoen førtes 1392 af bonden Niels Nielsen. Markredskabet mellem tre blomster førtes i slutningen af 1400-tallet af bonden Per Jensen i Herfølge. Og liljen mellem stjernerne i 1363 af bonden Knud Nielsen i Slagelse Herred.

sko, figur 16. Enklere og bedre heraldisk symbol kan da næppe tænkes! Bonden *Per Jensen* i Herfølge anvendte i slutningen af 1400-tallet et signet, der endnu opbevares i Nationalmuseets 2. afdeling (rum 29, 13 A). Våbenet viser et markredskab (?) ledsaget af tre blomster, figur 17. Bonden *Knud Nielsen* i Slagelse Herred førte i 1363 en lilje i et felt strøet med stjerner, se figur 18 (Rigsarkivet, Slagelse Hrd. 68).

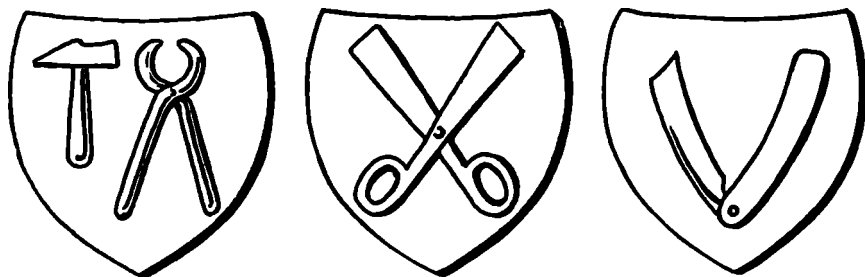
Der er i denne forbindelse grund til at henlede opmærksomheden på den store samling af middelaldersigneter, der findes på Nationalmuseet. Det heraldiske indhold i disse signeter er aldrig publiceret, selv om der i denne samling findes mindst 25 danske middelaldervåbener, der ikke kendes andetsteds fra. At der blandt disse signeter er adskillige borgerlige, synes efter figurindholdet utvivlsomt, men

en nærmere påvisning heraf er ikke forsøgt i nærværende arbejde.

Foruden de ovenfor påviste tre forskellige typer af borgerlige middelaldersegl: rene bomærker, kombinationer af bomærke og heraldik samt rent heraldiske våbenmærker skal endelig nævnes en fjerde og femte



19. Et træsnit fra midten af 1500-tallet, som viser en middelalderlig gade i den nordfranske by Plombières. Over husenes døre hænger skilte med et kors, en hat, en klokke og en mandsskikkelse. Sådanne husskilte har utvivlsomt i mangfoldige tilfælde udviklet sig til regulære våbener.



20–21–22. Tre eksempler på middelalderlige håndværkervåbener. Hammer og tang førtes i slutningen af 1200-tallet af Rung Smed på Bornholm. Saksen førtes 1478 af Aster Skreddere i Roskilde. Og ragekniven 1480 af Bartolomæus Læge i Odense.

gruppe, der formentlig på lang sigt har haft den største betydning for den borgerlige heraldiks udvikling. Det er de heraldiske *håndværkervåbener*, og våbener der er opstået på baggrund af de *husskilte*, der kendes fra den sene middelalder.

Man har ofte fremstillet den borgerlige heraldik som en efterabning af den adelige, et fattigfint forsøg på at »kigge ind i herremandens stue«, men sagen er vel snarere den, at baggrunden for de fleste senmiddelalderlige borgervåbener må søges i borgerkabets egne forhold. Som adelens heraldik oprindeligt opstod af mærkerne på standens krigsvåben, er mange af borgerslægternes kendetegn opstået af skiltene på deres huse, samt af de tegn, hvormed håndværksmesteren forsynede sit arbejde og købmanden sine varer.

Som vejvisere i de gamle byers virvar af gyder og krinkelkroge anvendte man – i stedet for nutidens tørre og pedantiske husnumre – *husskilte*, malet på et bræt ud for huset eller på stenvæg og bindingsværk over døren. Glitrende af farver og forgyldning talte disse skilte et sprog, som selv de fattigste i ånden kunne forstå. Hængtes et billede af en pelikan eller en sort hest ud på en stang foran

døren eller fastgjordes som relief på bygningens facade, kunne ingen være i tvivl om, at han her stod ansigt til ansigt med det hus, som gik under navnet »Pelikanen« eller »Sorte Hest«.

Ved hjælp af denne billedskrift fandt borgere og fremmede rundt mellem byens huse, spejdende efter roser og stjerner; sorte, røde og gyldne bjørne; løver og svaner; ørne og hjorte, som afmalede på et bræt stak frem foran bygningerne; se figur 19. Handlende og håndværkere henlede på samme måde opmærksomheden på deres boder. Nutidens skilte: bagerens gyldne kringle, skomagerens sko og barberens bækken er levende minder om de middelalderlige husskilte, der angav beboernes beskæftigelse.

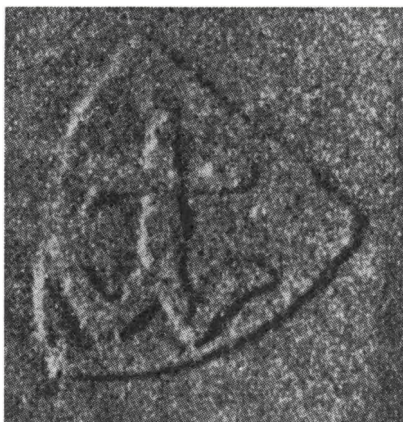
Også vinhandlere, værtshusholdere og gæstgivere anvendte egentlige husskilte, ja Kristiern II's byret af 6. januar 1522 påbyder i artikel 100, at hvert herberg skal »udhænge et tegn, malet på en fjæl, udenfor samme hus, vel højt på en lang stang; somme skulle have en løve malet, somme en hjort, somme en morian, en griff, en måne, en stjerne eller sligt andet«, efter hvilket mærke herberget skulle tage navn. Disse befalinger om at udhænge »tavle, våben eller bræt« blev atter og atter fornyet, og udstukne på

stænger fra dørene kiggede »Stjernen«, »Korset«, »Ravnen«, »Hanan«, »Hesteskoen«, »Lygten«, »Ankeret« og skilte af lignende art selskabeligt på hinanden. Kongevåbenets enkelte felter var hyppigt anvendt som skilte, og mange brave gamle værtshuse bærer f. eks. endnu det gode navn »Norske Løve«.

Også apotekerne havde allerede i middelalderen valgt billedvartegn på deres huse, og tro mod gammel tradition fastholder de i stor udstrækning endnu det nedarvede mærke og navn. Et opslag i den københavnske telefonbog for 1960 viser således følgende navne på apoteker: Bjørnen, Delfinapoteket, Elefantapoteket, Falken, Hjorteapoteket, Kroneapoteket, Løveapoteket, Rosen, Sorte Hest, Stjerneapoteket, Svalen, Svaneapoteket og Trekroneapoteket.



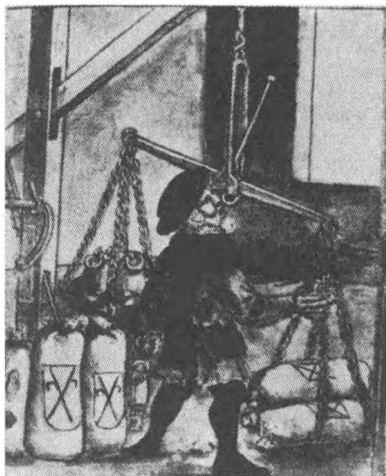
23 Støbeinærke på klokke fra 1300-tallet i Sct. Mortens Kirke i Næstved, som viser støberens våben: en klokke mellem en halvmåne og en seksoddet stjerne. Efter Frits Uldall: Danmarks middelalderlige Kirkeklokker, 1906.



24. Støberen Johannes Nielsens bomærkeskjold fra midten af 1400-tallet på klokke i Rimsø Kirke, Randers Amt. Efter Uldall.

Denne fornøjelige og farvestrålende skiltning, der kom mere og mere i brug i 1500- og 1600-tallet og først fik sit dødsstød i København ved en rådstueplakat af 8. marts 1771, der påbød husenes nummerering, har haft stor betydning, når borgeren skulle vælge sig et mærke til sit signet. Hvad var nemlig da naturligere, end at han valgte det mærke, hans hus var kendt under, og som han ofte tillige bar som tilnavn: Hans fra Rosen, Peter fra Svanen etc. Disse skilte har formentlig også haft betydning for skabelsen af borgerlige slægtsnavne som f. eks. Svane, Rose, Hjort, Lind, Crone, Løve o. s. v.

Håndværkerens redskaber indgik som naturlige bestanddele i håndværksmesterens eget segl. Lavs- og gildeseglene har naturligvis i den sene middelalder haft afgørende betydning for denne udvikling, især ved at skabe en fast brug af bestemte redskaber som kendetegn for et håndværk. At håndværkeren dog i sit segl har anvendt disse kendetegn før lave-



25. En købmand vejer mel. Tysk håndtegnning fra 1544. På hver sæk ses et våben: to krydsede harpuner, bådshager eller hellebarder, som udmærket kan tænkes udviklet af et bomærke.

nes tid, viser f. eks. den bornholmske *Rung Smeds* signet fra slutningen af 1200-tallet. Signetet, der opbevares i Nationalmuseets middelalderafdeling, viser i skjold en hammer og en tang jævnsides, figur 20. *Aster Skreddere*, borger i Roskilde, hænger under et dokument fra 1478 (AM XXVI, 26) sit sigil med en opadvendt saks i skjold, figur 21.

Et morsomt og særpræget håndværkssigil anvendes 1480 af *Bartolomæus Løge*, borger i Odense: en rægekniiv i skjold, (Rigsarkivet), figur 22. Bartolomæus var bartskeerer i Odense og fik 1505 udbetalt 2½ mark for en smørelse, han gjorde til skænken, og 1507 4 mark for at have lægt Ulrik Smed. Middelalderens bartskeerere

(badskeer) nævnes første gang i et stiftelsesbrev fra Ribe 1363. Disse barberere udøvede foruden skæggragning og hårskeering også sårlæggekunsten og kaldtes ofte læger. De behandlede sår, benbrud og læsioner af enhver art, de kopsatte, årelod og satte klyster samt skar for bylder, men gav sig ikke af med større operationer. Det første bartskeererlav oprettedes i København 1506, og i Odense dannedes et lav 1544. — Denne Bartolomæus anvendte samme segl under et dokument 1522, hvori han kaldes Bartolomæus Badskeerer; på dette tidspunkt var han borger i København (Münchener-Saml. 1522, 3).

Et område, der endnu ikke er heraldisk bearbejdet, er endelig de gamle *smedemærker*, *stenhuggermærker*, *klokkestøbermærker* og *købmændsmærker*, figur 23, 24 og 25. Et rigt kulturhistorisk stof venter her på at blive fremdraget.

Vore arkiver gemmer på den borgerlige heraldiks område et meget stort materiale, der aldrig er blevet publiceret. Vi har prægtige udgaver af middelalderens kongelige, gejstlige og adelige sigiller, men de borgerlige sigiller synes ganske at være glemte. Museumsdirektør, dr. phil. Henry Petersen påtænkte at udgive et sådant værk, men hans alt for tidlige død i 1896 forhindrede dette. Siden Henry Petersens tid er mange af disse segl gået til grunde, og år for år smuldrer i vore arkiver flere væk eller ædes op af seglenes dødsfjende, strålesvampen. Meget kan vel endnu reddes — men det har hast, hvis denne rige kulturstat skal bevares for eftertiden.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerciellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Medeltida Vapengrupper

Av Jan Raneke

I ALLMÄNHET uppfattar man ett släktvapen som ett uttryck för enbart en viss person eller släkt. Denna uppfattning har grundlagts, efter hand som bruket att förläna vapen i samband med adlande alltmer vann insteg, vilket skapade nya vapen efter helt andra principer, än de ursprungliga.

Under den tid då heraldiken var levande, tillkom vapnen åtminstone delvis efter andra grunder. De heraldiska bilderna tjänade först och främst som tecken på *gemenskap* och *samhörighet* – och inte som ett uttryck för individen. På en 1100-talsminiatyr av Petrus von Ebulo ser man anföraren för en ryttaravdelning från staden Köln. Vederbörande för ett lejon i skölden, och alla i avdelningen för samma tecken.

Efterhand inställde sig dock ett visst behov av differentiering inom gemenskapens ram. Man upptog nya vapen eller ändrade de gamla. I ny gemenskap upptog man dennas vapen, och fogade därtill ibland personliga bitecken. Efterhand som ett fäderneärvt vapen blivit hävd, blev man dock allt ovilligare att utbyta detta vid ändrade vasallförhållanden. Det egna vapnet blev huvudsak, och bitecknet fick markera gemenskapen.

Ett vapen ärvdes och släktmedlemmarna ökade i antal, sönerna flyttade från fäderneborgen, gifte sig till gods i grannskapet eller blev borgmän på andra borgar. Man tog namn efter den nya borgen, men förde fädernevapnet med eller utan brisyr. En vapengrupp uppstår så på grund av stamgemenskap.

Man kan i det medeltida Europa kartlägga hela grupper av vapen, som kan föras tillbaka på ett ursprungligt vapen. Utmärkande för en sådan vapengrupp är, förutom vapnens likartade utseende, att gruppen vanligen kan lokaliseras till ett begränsat geografiskt område, att den har sin grund i gemensam härstamning, eller vasallförhållande.

Det finns även andra anledningar till att vapengrupper bildas, som jag återkommer till längre fram.

Den tyska örnen

Låt oss nu först se litet närmare på hur vasallförhållande kan inverka på vapenbildens utseende. Innan ärftilgheten av länen hade börjat få sina konsekvenser för vapenbilderna synes i Tyskland *den kejserliga örnen* ha



Jan Raneke är född 1914, och reklamchef vid en motorfirma och mekanisk industri i Malmö. Blev efter studier vid Högre Konstindustriella Skolan i Stockholm intresserad av heraldik. Har tecknat

över 50-talet heraldiska exlibris, utfört och komponerat ett flertal såväl släktvapen som kommunala vapen och föreningsvapen. Specialintresse: medeltidsheraldik. – Till grund för denna artikel har legat författarens hälkortssystem, som beskrivits i Heraldisk Tidskrift Nr 1.

varit det gemensamma härtecknet. Så länge de tyska furstarna som rikets tjänstemän förde befälet över de olika truppkontingenterna, förde de även örnen på sköld och fana. Som tjänstetecken var det inte ärftligt, utan följde med ämbetet. Den svarta kejsarörnen på guldfält tjänstgjorde här som den samlande symbolen och uppfyllde därmed sin huvuduppgift.

Örnmärket kunde dock även vara det *särskiljande* tecknet mellan de olika häravdelningarna, om man varierade tinkturerna. Säkra belägg härför finns mig veterligen inte i detta fall, men mycket talar för att man tillämpat tinkturväxling, då detta brukades redan tidigt.

Vi känner exempelvis till överenskommelsen inom korsfararhären, där man ursprungligen som samlande tecken hade ett rött kors. År 1188 beslöt man för att skilja de olika truppkontingenterna åt, att fransmännen skulle bära *röda*, engelsmännen *vita*, och flamländarna *gröna* kors. Av en miniatyr att döma, som framställer Friedrich Barbarossa som korsfarare, hade den tyska kontingenten ett *gult* kors.

Vi finner även släkter inom det tyska området, där örnskölden trots sin tjänstekaraktär kommit att bli släktvapnet, men med ändrade tinkturer eller annan brisyer. När man exempelvis genom tinkturväxling skilde häravdelningarna från varandra, var det ju även lämpligt att skilja de, som tillhörde samma underavdelning från varandra, utan att därför ge avkall på samhörighetstecknet med ledaren.

Man gjorde det genom olika brisyer av skölden och olika hjälmprydnader. Markgrevarna av *Brandenburg* förde örnen röd på silverfält. De markgrevliga vasallerna förde

i sin tur någon del av länsherrens vapen i sina sköldar. Så förde *von dem Knesebeck* en örnklo, *von der Schulenburg* 3 örnklor, andra förde en örnvinge, två örnvingar, örnhuvud o.s.v. Gemensamt för alla var dock sköldemärket i rött på vit botten.

Borgmän och vasaller

Försvaret av många tyska borgar anförtroddes åt borgmän, *castellani*. Antalet riddare som ingick i försvaret av en borg var ofta betydande. Dessa bodde antingen på själva borgen eller i dess närhet. På borgen Schmiedeberg hade exempelvis ärkebiskop Balduin av Trier 22 »borgmän», och i den lilla borgen Treis 8 stycken.

Detta förklarar förekomsten av släkter med samma namn efter samma borg, men som inte är besläktade med varandra. Vanligen tillhör då en av släkterna högadeln och de andra lågadeln. Vi vet ju av föregående att vasallerna som tecken på sitt förhållande till länsherrn ofta förde dennes vapen i förändrad eller oförändrad form. I allmänhet har väl borgherren ålagt sin borgman att föra det gemensamma vapnet något förändrat för att hindra förväxling.

Slakten *von Osterrode*, till borgen med samma namn i Harz-området, var en gren av stormanna-ätten *Wolfenbüttel-Asseburg* och förde en delad sköld. I övre fältet en varg, det undre belagt med 3 rosor. Slakten försvinner från urkunderna mot slutet av 1200-talet. En annan släkt *von Osterrode*, ej besläktad med den förra, förekommer på borgen under 1300- och 1400-talen. Denna senare släkt för en med 3 rosor belagd balk och som hjälmprydnad ett varghuvud.

Huruvida det är en tillfällighet eller ej, att denna släkt, som sannolikt är av lågadligt ursprung, i likhet med sin föregångare för rosor i skölden, vill jag låta vara osagt, då det inom det tyska området finns en mycket stor, vittutgrenad vapengrupp just med 3 rosor på en balk, men varghuvudet tyder otvivelaktigt på tjänsteförhållande till den första släkten von O.

Orten Wolfenbüttel i Niedersachsen var förresten centrum för en stor, komplicerad vargvapengrupp med både feodala och genealogiska aspekter.

I Rhenpfalz ligger borgen Wartenberg. Här fanns vid 1100-talets slut två släkter: *St. Elben* och (*Kolb*) *von Wartenberg*. De var ej i släkt med varandra, men för samma vapen, en bjälke åtföljd av 3 rundlar, 2 över och 1 under. Hos von Wartenberg är bjälken och rundlarna röda i vitt fält. *St. Elben* för färgerna alternerade.

Inte långt från Wartenberg ligger borgen *Bilenstein*. Den innehades ungefär samtidigt av en släkt *v. B.*, som var besläktad med von Wartenberg och som också för samma vapen, men här är färgerna andra: bjälken och rundlarna är svarta på gul botten.

Det är således ofta länsherrarnas häruppbådstecken, som utgjort ursprunget till länstagarnas ärftliga släktvapen.

Virneburg-gruppen

I Rhenlandet kan påvisas en hel rad intressanta vapengrupper av otvetydigt feodalt ursprung.

Här ligger t. ex. borgen *Virneburg* (se fig. 2), som var säte för greve-släkten med samma namn, och som kan föras tillbaka till 1000-talet. Sköldemärket var en häroldsbild, snedrutad av guld och rött (se fig. 1 nr 1).

Vi skall se litet närmare på den vapengrupp som uppstått kring denna borg.

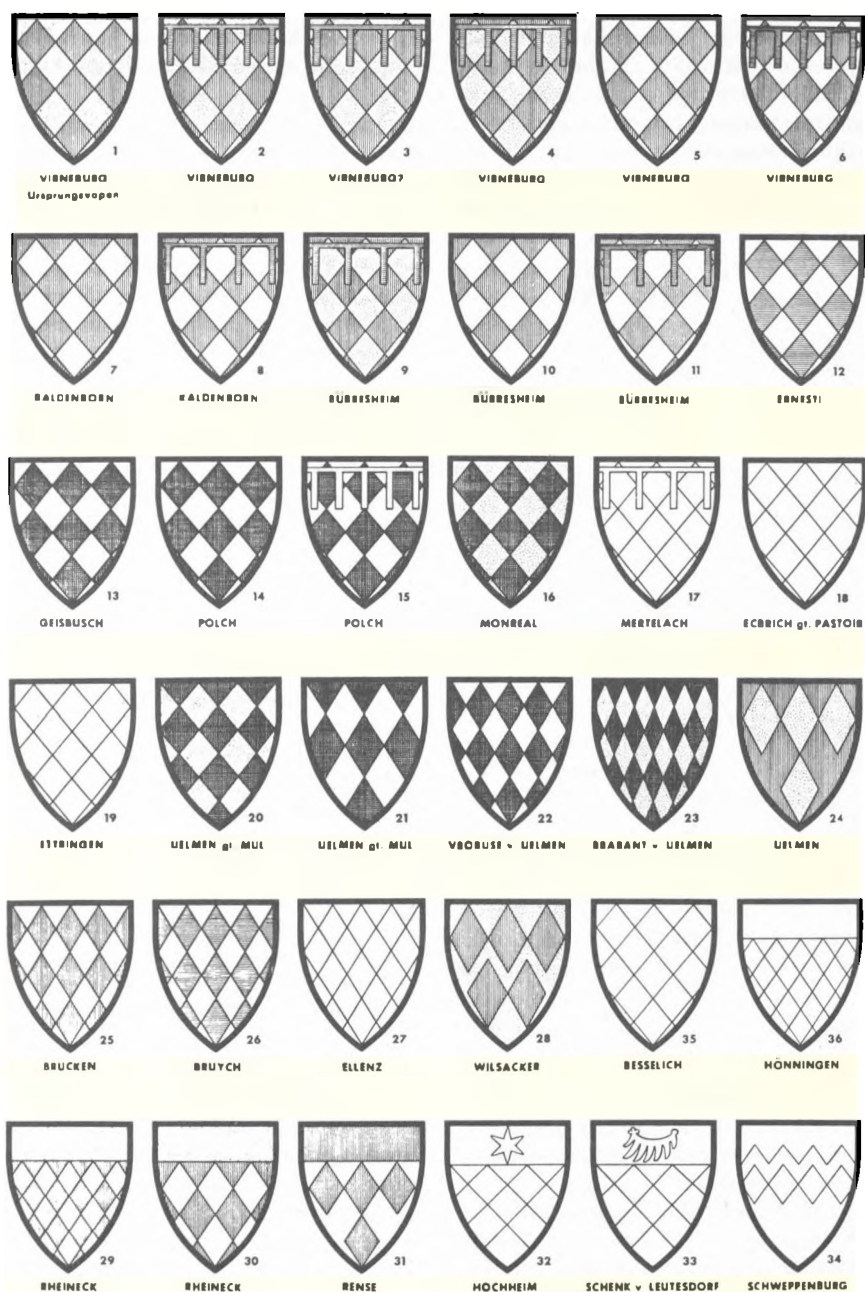
När det gäller en greve- eller dynast-släkt, som det här är fråga om, inträder ofta illegitima eller yngre linjer i vasallförhållande till huvudmannen. Det kan därför vara svårt att fastställa, om det är blodsband eller om det enbart är tjänsteförhållande som utgör orsaken till vapengemenskapen.

Av bitecknen användes vanligen tornérkragen av äldste sonen under den tid fadern levde, för att efter dennes död läggas av. Detta skedde emellertid inte alltid, utan ansågs som ett personligt tecken, som efterkommande förde vidare, och som därvid kom att bli en integrerande del av släktgrenens vapen.

Den översikt av vapengruppen *Virneburg* som här lämnas, får mera ses som ett exempel och som en redovisning av de av mig kända varianterna, än som ett försök till rekonstruktion. En sak är dock säker: det som redovisas utgör endast en del av vad som en gång varit.

Ursprungsskölden *Virneburg* fördes även obriserad av flera släktmedlemmar samtidigt på 1300-talet, som då skilde sig genom olika hjälmprydnader. Men man använde sig som synes även av tornérkragen och tinkur-alternering, ja även tinkurbyte.

Fig. 1 nr. 1 fördes av släktens huvudman. Nr 2 fördes av två yngre söner till huvudmannen, tillhörande det andliga ståndet. Deras äldste broder Heinrich (känd 1320-38) förde egendomligt nog skölden med alternerade tinkurer och dessutom belagd med 5-tinnad tornérkrage så länge fadern levde (nr 4). Skölden nr 3 är belagd med en 4-tinnad tornérkrage och förekommer i *Armorial Wijneberghen* bredvid det odifferentierade



1. Yapengrupp Tirneburg. Det ursprungliga stamvapnet med 35 olika varianter, som uppkommit av skilda anledningar: sidolijer, bastarder, vasaller, borgmän m. m.

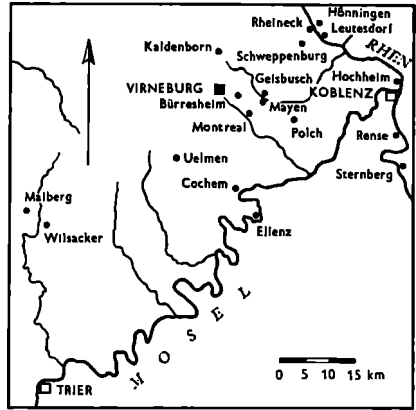
Virneburg-vapnet, vilket talar för samband, om än överskriften här trotsar närmare identifikation.

Hauptmann redovisar mycket riktigt släkten *Kaldenborn* som en yngre linje av Virneburg, men känner ej till tinkturerna, som är rött och silver. Innehavarna av vapnen nr 5 och 6 var borgmän på *Mayen*, liksom nr 12. Samtliga sannolikt tillhörande släkten.

Strax sydost om Virneburg ligger borgen *Bürresheim*, som givit namn åt en släkt med virneburgervapen. Medlemmarna uppträder även som borgmän på de närbelägna borgarna *Montreal* och *Mayen*. Förnamn som *Cono*, *Emich* och *Conrad* förekommer, så vitt jag kunnat utrona, inte vid denna tid eller tidigare i släkten *V.*, varför vi här sannolikt har att göra med en vasallsläkt. En *Conrad von Burinzheim*, som förde vapnet nr 9, hade som hjälmprydnad en uppväxande svan, samma som fördes av borggrevarna *von Rheineck* (nr 29 och 30).

Som tidigare antytts, ligger i närheten av huvudborgen fästet *Montreal*, som ursprungligen uppförts av grevarna *von Virneburg*. År 1347 uppträder här riddaren *Carl von Montreal* och år 1402 *Diedrich von M.* Båda förde vapnet nr 16; tillhörde på tidigare anförda grunder sannolikt ej släkten *V.*

Geisbusch beläget ca 1 mil öster om Virneburg har givit släkten *von Geisbusch* dess namn. Riddaren *Johann von Polch* innehade år 1332 borgen. Släkten *von Geisbusch* förde samma vapen som *von Polch* jf. nr 13 och 14, men annan hjälmprydnad (ett gethuvud; *Geiss* = get). Sannolikt har här namnbyte skett. Vi finner år 1385 på borgen riddaren *Johann von Geisbusch* och 1462 ytterligare bröderna *Johann* och *Ruhlmann v. G. Polch* är



2. Borgen Virneburg med vasallborgar. De olika borgsläkternas och borgmännens vapen redovisas på figur 1.

namnet på en by sydost om *Geisbusch*. Medlemmar av släkten med detta namn uppträder även som borgmän på *Mayen* och *Montreal*.

Borgmän på sistnämnda borg år 1352 var även *Dietrich von Ettringen* (nr 19), *Heinrich von Mertelach* (nr 17) och *Dietrich von Ecbrich* (nr. 18), alla förande virneburgerskölden, men med vilka färger är ej bekant. *Von Ellenz* (nr 27) kallade sig efter byn med samma namn vid Mosel. *Johann von Ellenz* förde 1317 den rutade skölden.

Von Uelmens stamborg ligger sydväst om Virneburg. I riddaren *Theodorich von Uelmens* sigill 1274 synes blott 4 rutor (nr 24), men rutmönstrets storlek varierar hos olika bärare av namnet. Så för exempel korsriddaren *Heinrich von Uelmen* i sitt sigill år 1208 relativt små rutor. *Buwe* och *Konrad von Uelmen* var borgmän på *Cochem*, liksom *Heinrich Brabant von Uelmen* (nr 23) vid mitten av 1300-talet. *Nikolaus Vrobuse von Uelmen* (nr 22) var 1322 borgman på *Mayen*.

Gybert Bruych (nr 26) var 1373

borgman på Mayen och *Nikolaus von Brucken* (nr 25) var domherre i *Trier* 1428. *Cons von Wilsacker* förekommer 1356 som borgman på Malberg (nr 28).

Dessa släkter, Uelmen m. fl., var typiska lågadelssläkter i tjänsteförhållande. Att försöka utreda släktskapsförhållandena har visat sig omöjligt. Riddaren Theodorich von Uelmen, vars sköld man tidigast kan bestämma färgen på, kan möjligen ha tillhört någon yngre gren av Virneburg. Men det är endast en gissning.

Den sista radens sköldar har ginstammen, som markant skiljer dem från de övriga. De namngivande borgarna ligger också samlade i östra delen av vapengruppens område i anslutning till Rhen.

Theodorich von Rheineck för 1275 vapnet (nr 29) liksom det förekommer i Gelre. Nr 30 visar en mera storrutad variant vid 1300-talets början. Olika tyska forskare har sökt påvisa genealogiskt samband mellan denna släkt och släkterna *Uelmen* och *Bürresheim*, vilket inte förefaller osannolikt, om än de avgörande bevisen saknas. En gren av von Rheineck var *von Hönningen* (nr 36, obs! fel placerad!), som redan 1271 nämnes med detta namn. *R. von Rense* var borgman på *Sternberg* vid Rhen (nr 31). *Johann von Hochheim* förde 1348 vapnet nr 32, *Wenemar Schenck von Leutesdorf* 1317 och riddaren *Arnolt von Schweppenburg* (nr 33 o. 34) kan också inrangeras i undergruppen Rheineck.

Till Virneburg-gruppen kan slutligen också hänföras *von Besselich* (nr 35 obs!). Johan von Bierstorf genant von Besselynck och Michel v. B., båda rådmän i Trier, nämnes 1444. Tinkturen ej kända.

Då en storsläkt delar sig i linjer med olika namn, gäller för tyskt om-

råde som allmän regel, att om delningen ägt rum före ca. 1170, så för delsläkterna även olika vapen. Har delningen ägt rum senare, föres vanligen samma vapen.

Borgerliga vapengrupper

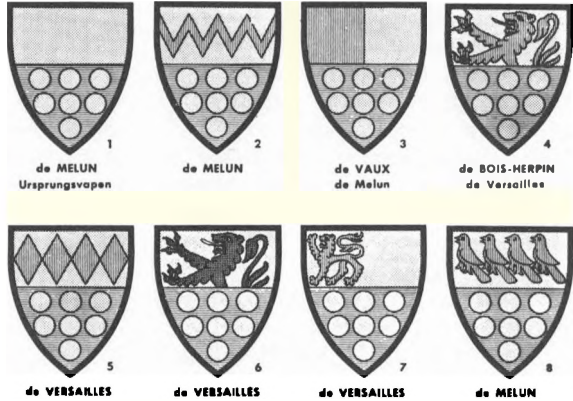
Hos lågadeln och borgerskapet kunde vapengrupper bildas genom arv, köp eller giftermål. Arvingarna kunde exempelvis ärva både namn och vapen utan att behöva vara i släkt med den avlidne.

Många hus i de tyska städerna hade eget *husvapen*, som ett slags gemensamhets- och kännetecken för husets invånare oberoende av släktskap. Sådana husvapen kunde sedermera upptagas som släktvapen av de familjer, som en gång bebott huset och då uppstår en vapengrupp, inte på grund av gemensam härstamning utan på grund av den gemensamt ägda boplatsen. Enbart släktnamnet kunde också förändras efter det hus man bebodde, under det att släktvapnet förblev konstant. Borgarna i Mainz kallade sig i allmänhet efter de hus de bebodde. Släktnamnen kom därför att bli namnen på den räcka hus, som släkten kommit att bebo under tidernas lopp.

Som exempel kan anföras den släkt som boktryckarkonstens uppfinnare, *Johannes Gutenberg* tillhörde. Stamfadern förekommer i stadens urkunder åren 1330-46, och hans namn var *Friele Rafit zum Gensfleisch*. Troligen kom han från gården *zum Ravit*, vid dominikanerklostret, som sannolikt var smyckad med bilden av en arabisk springare, »ravit«. Han kallade sig *zum Gensfleisch* efter en patriciergård med samma namn strax utanför staden, som han bebodde.

Hans sigill visar en tiggare med skål och stav, en ganska egendomlig vapenbild inte minst med hänsyn till

3. Ett nordfranskt vapen med sju brisyrier. Det är inte osannolikt att vapen nr 1 även i sig självt kan utgöra en brisyri av ett okänt urvapen, antingen delat eller med rundlar.



den makt och rikedom, som var utmärkande för släkten redan från början. Denna vapenbild fördes också av släktens följande generationer, om än släktnamnet varierade med hänsyn till bostaden. Generationerna fram till uppfinnaren benämnes som följer: — *zum Gensfleisch*, *Gensfleisch genannt zum Eselweck zur Laden*, *Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg*, och slutligen *Johannes Gensfleisch zur Laden genannt Gutenberg*, som föddes i gården Gutenberg i Mainz något av åren 1394-99.

Patriciersläkten Gensfleisch's vapen förekommer första gången i broderskapsboken för St Christoph auf dem Arlberge från slutet av 1300-talet och visar tiggaren i gul klädnad på rött fält. Johannes Gutenbergs styvsyster Patze skall emellertid ha fört Gensfleisch-vapnet med blå botten, vilket i så fall skulle utgjort en differens för en av släktens sidolinjer, den s.k. *Sorgenlocher-linjen*, där en gren även förde skölden gul och beströdd med små kors. Hjälmprydnaden varierades också inom släkten.

Som framgår av detta exempel är bruket med brisyrier inte enbart en feodal företeelse utan förekom även inom borgerliga släkter.

En nordfransk vapengrupp

I Frankrike infördes redan tidigt bruket med bitecken och brisyrier, när det gällde att särskilja olika släktemlemmar och vasaller. I *L'Armorial Wijnberghen*, den nordfranska vapenboken från slutet av 1200-talet, är ca hälften av vapnen från *Ile de France* och *Normandie* briserade i någon form, medan övriga områden har betydligt lägre procenttal. Tornérkragen är det dominerande bitecknet och förekommer med ett varierande antal tinnar (3, 4 eller 5) utan något system, därefter kommer strängen och musslor i skiftande antal, liksom stjärnor, biljetter, merletter m.m. Färgväxling är också ganska vanlig. Sköldens grundkomposition ändras dock sällan.

Figur 3 visar en vapengrupp från Frankrikes kärnland *Ile de France*. Det är släkterna *de Melun* och *de Versailles*, vasaller direkt under konungen av Frankrike. Vapnen är här ordnade i den följd de förekommer i *l'Armorial Wijnberghen*, varvid nr 1, 2, 3, 4, 5 är återgivna intill varandra i en grupp, och nr 6, 7, 8 i en annan grupp på ett efterföljande blad. Om de båda släkterna är genealogiskt eller feodalt knutna till varandra är inte

bekant, de uppträder dock båda inom samma geografiska område. Vi vet däremot att bäraren av vapnet nr 2 var son till bäraren av vapen nr 1, och att nr 6 var son till nr 5.

Bärarna av vapnen nr 3 *Simon de Vaux* och nr 4 *signeur de Bois-Herpin* uppträder som synes under andra namn, ett ganska vanligt förhållande vid denna tid, som lätt verkar förvillande, då det gäller att fastställa en vapengrups karaktär.

Förutom de här avbildade varianterna kan nämnas, att Jean de Melun vid mitten av 1300-talet förde stamvapnet med tillägg av ett bitecken i form av en blå krona dexter i ginstammen. Guillaume, vicomte de Melun, förde 1397 kvadrerad sköld med i 1. och 4. fältet stamvapnet med kronan som bitecken. I Hugues de Melun's också kvadrerade sköld synes i fält 1 och 4 stamvapnet med en svart merlett också dexter i ginstammen. Sistnämnda vapen förde också den släkt, som skrev sig till Tancarville, fast kvadreringen var en annan.

Engelska förhållanden

Det heraldiska systemet i medeltidens England påminner i hög grad om det franska, om man dock mot periodens slut kan skönja ett specifikt engelskt mode. Vapengrupperna kan man ofta gruppera grevskapsvis eller kring någon storman. Baronerna var föregångsmän för sina länstagare och närmaste grannar, man efterliknade deras sköldemärken, och dessa i sin tur förlänade sin vapenbild något förändrad till sina »landhållare». Man följde här, som annorstädes i Europa vid vapenväsendets början, inga bestämda regler, och inom vapengruppen kan man därför inte direkt sluta sig till om det är släktskap, vasallför-

hållande eller någon annan orsak, som ligger till grund för vapengemenskapen.

Till och med *vapenbrödraskap* kan vara anledning till samma vapen. Bröderna *de Hastings* förde år 1300 vid Caerlaverock sitt välkända släktvapen: »tröjärmen» röd på gul botten. Deras kamrat och vän *John Paignel* förde samma bild, gul på grön botten.

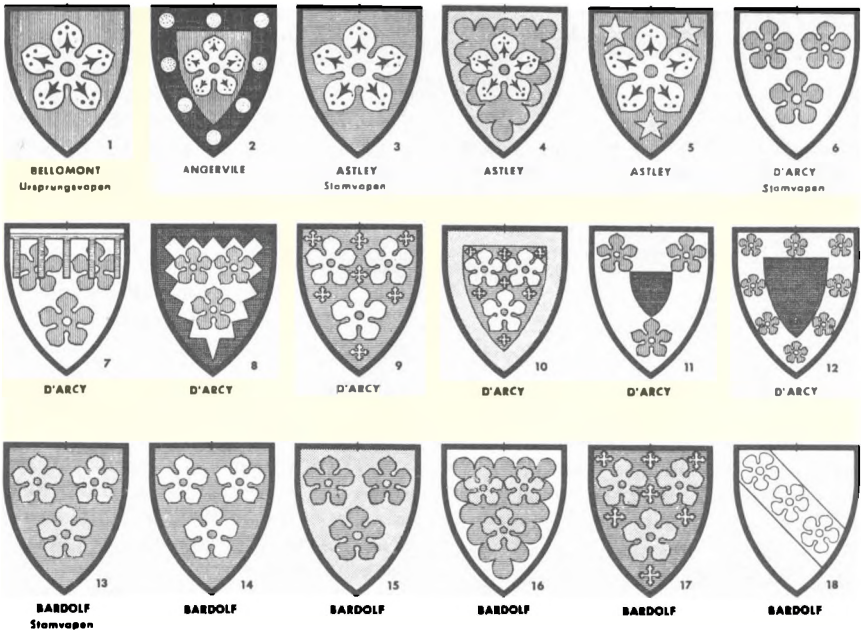
Inom vissa släktkretsar utbildade sig dock en viss hävd. *Beauchamps* ändrar således aldrig tinkturerna guld och rött, men väl sköldinnehållet; andra åter har vapenbilden oförändrad, men ändrar tinkturerna.

De gamla earlerna av *Warwick* förde ett schackrutat fält av guld och blått med en hermelinsparre. Många släktvapen från Warwickshire har hermelin och schackrutor. I Westmorland residerade släkten *Vipont*, som förde röda ringar på guldfält. *Lowther*, *Musgrave*, *Avenel* och ett flertal andra släkter från detta grevskap förde de vipontska ringarna i varierande tinkturer. Exemplet kan mångfaldigas.

I mellersta England förekom den stora vapengrupp, som förde en balk åtföljd av 6 merletter. Stormanna-släkten *Luttrell* förde balken och merletterna svarta på guldgrund, men briserade vapnet inom släkten bl. a. genom tinkturändring. *Sir Geoffrey*, ägaren till den berömda Luttrellpsaltaren, förde exempelvis balken och merletterna av silver på blått fält.

Luttrells vasaller, släkten *Furnivall*, förde ursprungligen balken och merletterna i rött på silverfält, men här finns även exempel på såväl bitecken som färgändring. Gerard och Thomas *Furnivall* för fältet i guld. *Furnivalls* hade i sin tur undervasaller, som också förde vapnet i växlande tinkturer och med olika bitecken.

Earlen av Leicester, *de Bellomont*



4. En vapengrupp från Leicestershire i mellersta England. Ett ursprungligt vapen med 17 varianter inom 4–5 släkter. Fembladingen har på senare tid även blivit en ofta återkommande figur i grevskapets kommunala heraldik.

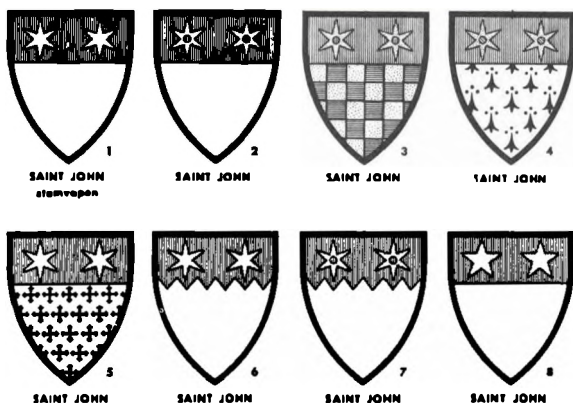
(Robert Fitz Parnel, död 1206) förde en femblading, hermelin på rött fält, och som tecken på feodal samhörighet förde ett stort antal släkter i Leicestershire och angränsande grevskap fembladingen i en- eller flertal.

Ett intressant exempel på hur man kunde kombinera tecknet på vasallförhållande med en brisyri inom den egna släkten, kan nämnas i detta sammanhang. En medlem av släkten *Berkeley* (i rött fält en sparre åtföljd av 10 mantuakors i silver), som hade förlänningar i Leicestershire, bytte ut korsen mot lika många fembladingar. Figur 4 visar några exempel från fembladingarnas vapengrupp.

Figur 5 ger några exempel på hur man inom släkten *Saint John* kunde brisera stamvapnet. Man gick därvid

som synes ganska långt. Mer än en brisyri anses ju skapa ett nytt vapen. De här visade exemplen har dock alla några element gemensamma: ginstammen, de där ingående tinkturerna och stjärnmotivet i tvåtal.

Under medeltiden fanns, som framgick av det föregående, inga allmän-giltiga regler för ett vapens förändring, men lokala system kan temporärt i vissa fall påvisas. De vapengrupper som här behandlats är alla belägna inom det område, där det heraldiska systemet nådde sin högsta utveckling. I de nordiska länderna var bruket av brisyrier och bitecken föga utvecklade men förekom dock. Vapengrupper finns, men inte av samma karaktär och omfattning som de här



5. Några exempel på brisyrer inom den engelska släkten Saint John. Alla illustrationerna utom figur 2 är utförda av författaren.

skisserade. De nordiska vapengrupperna kunde dock tarva en särskild utredning.

Mot slutet av 1400-talet utbildas efter hand särskilda system för släktvapen, där bl.a. olika bitecken kom att få en alltmer bestämd innebörd. Dessa system skall dock ej här närmare beröras, då de faller utanför ramen för ämnet, liksom bruket att sammanföra 2 eller flera vapen i skölden. Sköldemärkena har legat till grund för denna utredning om vapengrupper. En annan intressant företeelse i detta sammanhang är det lokala modet, då det gäller hjälmprydnader. Varför har t.ex. så många släkter i Rhen-området hundhuvuden som hjälmprydnader?

Vapengruppernas problem har hittills föga beaktats av den heraldiska forskningen, och litteraturen i ämnet är sparsam. Kan därför denna lilla orientering vidga intresset och inbjuda till diskussion har författaren nått sitt mål.

Litteratur

Fahne, A.: Forschungen auf dem Gebiete der rheinischen und westphälischen Geschichte. Köln 1866.

A. Freih. v. Hoiningen-Huene: Notizen in Betreff der geographisch-heraldischen Gruppen (Anzeiger für Kunde der Deutschen Vorzeit nr. 2 1868, Organ des germanischen Museums).

Hauptmann, F.: Zehn mittelrheinische Wappengruppen. (Jahrbuch der Herald. Gesellschaft Adler. Wien 1900).

Ewald, W.: Rheinische Siegel. Bonn 1941.

Möller, Walter: Stamm-Tafeln Westdeutscher Adels-Geschlechter im Mittelalter. Die Wappengruppe mit den Seeblättern. Darmstadt 1922-50.

Posse, Otto: Die Siegel des Adels der Wettiner Lande. Dresden 1903.

Ruppel, A.: Johannes Gutenberg. Berlin 1939.

Charles Prince of Schwarzenberg: Differencing in old Bohemia. (The Armorial Vol. I No. 4 1960).

Gelre's Wapenboek: Edition V. Bouton. Paris och Bruxelles 1881.

Adam-Even, P. et Jéquier, L.: Un armorial français du XIIIe siècle, L'Armorial Wijnberghen (Archives Héraldiques Suisses 1951).

Mathieu, Rémi: Le Système Héraldique Français. Paris 1946.

Collins, S. M.: Differencing in English Medieval Heraldry (The Antiquaries' Journal 1946).

Foster, J.: Some Feudal Coats of Arms. London 1902.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerciellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Sorø Akademis Våben

Af *Sven Tito Achen*

DEN GAMLE kostskole *Sorø Akademi* er for tiden ved at indføre en ny daglig sommer-uniform for eleverne: blågrå skjorte, grå flo-nelsbukser, og blazer (for afgangsklasser i deres sidste halve år, samt gamle soranere). Skjorte, blazer, gymnastiktrøje, sweater, m. m. ville man gerne pryde med et våben for Akademiet; et sådant eksisterede til dels i den *Fugl Fønix*, som i mange år har været kendt bl. a. fra soranernes uniformsknapper (se figur 4), men farverne var ikke fastlagt, og Akademiet ønskede tillige på en eller anden måde at sætte de oldenborgske konger, som har betydet meget for skolen, et heraldisk minde i sit skjold.

Resultatet (fastsat i sommeren 1960) blev som på figur 1: i blå felt en guld Fugl Fønix med rødt næb stigende op af røde flammer; i en kanton det oldenborgske dynastis stavvåben, to røde bjælker i guld, kendt fra slutningen af 1100-tallet. Brugen af denne kanton er blevet godkendt af Oldenborgernes danske overhoved, Kongen, efter at Statsministeriet ikke havde haft noget derimod at indvende.

Våbenet er komponeret af *Sven Tito Achen* og Akademiets tegnelærer *Knud Raaschou-Nielsen*, som har tegnet våbenet i den viste udformning. Desværre har det ikke kunnet undgås, at det blå felt og de røde flammer støder op til hinanden. For at få hovedet fri af kantonen er Fønixfuglen forskudt en smule fra skjoldets midterakse, hvilket måske er uheraldisk. Og måske er flammerne for naturalistiske. Trods disse småfejl tager

våbenet sig godt ud, klart og vakkert. Det vil utvivlsomt være til glæde for mange nuværende og kommende soranere.

Fønixen

Fuglen Fønix er en ældgammel figur, langt ældre end heraldikken. Den omtales lidt forskelligt i det gamle Ægypten, i Bibelen og Talmud, hos grækere og romere, og hos arabere. Om dens udseende skriver Herodot: »Jeg har aldrig set én selv, undtagen på et billede. Hvis billedet lignede, er dens



1. *Sorø Akademis våben, fastsat 1960: I blå felt en guld Fugl Fønix med rødt næb, stigende op af røde flammer; en kanton af Oldenburg. Våbenet er bl. a. fremstillet i vævning til brug for skolens uniformer. Det viste våben er beregnet til anbringelse på brystet af en blazer og er 10 cm højt.*

fjer dels gyldne, dels røde; og i figur og størrelse har den mest lighed med en ørn.»

Ifølge den semitiske opfattelse lever Føniksfuglen i 1000 år (andre siger 500, Plinius 540), og når den føler, at dens tid er omme, bygger den sig i en fjern ørken en rede af vellugtende kviste fra sjældne træer, og lader derefter sig selv og reden brænde op; af asken vokser Føniksfuglen frem på ny. Denne uuddelighed gennem stadig genfødsel er dens løn, fordi den ene af alle dyr i Edens Have ikke lod sig friste af Eva til at æde af Kundskabens Træ.

Fugl Føniks blev sindbillede på fornyelse, fornyelse, evighed, og tillige på standhaftighed og kyskhed. For kristendommen blev den symbol på Opstandelsen og det Evige Liv, ja et argument herfor. Kirkefaderen Tertullian: »Skulle menneskene vel kun-



Sven Tito Achen er født i 1922. Redaktør på Politikens Forlag (håndbøger, historie) i København. Heraldisk Selskabs sekretær. Vandt i 1958 10.000 kr. i heraldisk quiz i Danmarks Radio

og Television. Har bl. a. skrevet »Heraldik for samlere. Hvordan man identificerer et ukendt våben« (Jeg er Samler, 2. bind, 1956) og »Bibliografi over dansk Heraldik« (Våbensørende Slægter, hæfte 29, 1958). Interesserer sig for tiden især for en eventuel forbindelse mellem Hohenstaufernes og de danske Valdemarers våbener (i guld tre sorte løver/i guld tre blå løver); litteraturhenvisninger eller andre oplysninger i forbindelse med dette problem vil blive modtaget med taknemmelighed.



2. Sorø Akademis segl fra 1747, hvori man for første gang møder Føniksen, det mærke som for alle gamle soranere har stået som skolens egentlige symbol, og nu er indgået i dens våben.

Efter Soranerbladet.

ne gå til grunde, når Arabiens fugle er visse på opstandelsen?»

I symbolikken og den allegoriske kunst har Føniks spillet en meget stor rolle. Fra renæssancen til i dag afbildes den oftest ompændt af flammer, men tidligere var det vistnok almindeligst at gengive den siddende i sin rede uden flammer. I varemærker og firmamærker træffes Føniksen ofte (Brandforsikringsselskaber! Hotel Føniks!), men i den egentlige heraldik er den sjælden. I Danmark kender jeg ikke andre våbener med Fugl Føniks i end to familier, Brandt og Diderich, i den Borgerlige Seglsamling på Rigsarkivet, og nu altså Sorø Akademi.

Våbenets Forhistorie

Våbenets soranske forudsætninger og forhistorie er således: Skolen i Sorø oprettedes i 1586 af Frederik 2. — Christian 4. udvidede den i 1623 med



3. Sorø Akademis segl fra 1827. Her er kongens tre våbener udeladt, og kun den af solen genoplivede Fønixs bibeholdt, stående i en rede af palmeblade. Dette sigil, med indskriften »Sigillum Academiae» blev senere kasseret, vistnok da »Akademiet» ophævedes i 1849 (sondringen mellem »Akademiet» og »Skolen» er indviklet og uden betydning i denne forbindelse. Den nuværende, officielle betegnelse er »Sorø Akademis Skole«!). Efter Soranerbladet.

»et ridderligt akademi«, men i slutningen af 1600-tallet forfaldt både skolen og akademiet, og i 1737 ophævedes de helt. I 1747 genoprettede Frederik 5. imidlertid akademiet, som kort efter blev betænkt med Ludvig Holbergs formue. I 1813 brændte de gamle bygninger. Den nuværende hovedbygning er opført 1822–27.

Frederik 2.s skole brugte et signet med Jomfru Marie og Jesusbarnet, overtaget fra det middelalderlige Sorø Kloster, hvis tidligere ejendomme var den økonomiske basis for skolen. Da dette signet gik til grunde, erstattedes det i 1644 med et nyt med samme motiv. I 1654 blev der imidlertid skåret et signet med et helt nyt billedindhold: en tredelt cirkel hvori et

kronet scepter, en opslået kronet bog, og Elefantordenens ordenstegn.

Det er ved skolens genopståen i 1747, at Fønixs symbolet benyttes første gang. Det var året efter Frederik 5.s tronbestigelse, og den genoprettede skoles nye signet (se figur 2) viser i midten en Fugl Fønix, »som oplives af sin egen aske ved strålerne af den opgående sol«, sammen med devisen »Genfødt ved det Nye Lys«, *Redivivus Luce Nova*. Dette segl har næppe huet Holberg, som i Epistel 247 og 248, trykt i 1750, raillerer over uvidende folks tro på Fugl Fønix og deres detaljerede »viden« om dens natur og vaner.

Skønt dette segl blev reddet ved branden i 1813, blev det dog kort efter nødvendigt at fremstille et nyt. Fønixen i det var jo nemlig omgivet af bl. a. våbenerne for Danmark, Norge og Sverige, og efter Norges afståelse ved Freden i Kiel 1814, krævede den svenske konge, at Frederik 6. skulle udelade den norske løve af sit våben.

Efter forhandlinger og noteudvekslinger herom undertegnedes endelig, den 1. september 1819, en overens-



4. Uniformsknap med Fønixen, sådan som soranerne har brugt den siden 1883. Den vender til den gale side. Måske er den kopieret efter et signet?



5. Kongehusets våben som kanton i våbenet for en lærd institution har en parallel i det våbenskjold som Kong Charles 2. i 1663 fastsatte for det engelske videnskabernes selskab, *The Royal Society*: i sølv felt en kanton af England, 5: i rødt tre gående guld løver. — Selskabet var blevet grundlagt tre år før.

komst, hvori den danske konge forpligtede sig at udslette den norske løve af sit våben, og til at hverken han eller nogen af hans efterfølgere ville benytte eller lade benytte dette våbenmærke på akter, stempler, mønter, bygninger osv. Ændringen skulle være gennemført, for det danske monarki i Europa senest den 1. januar 1820, for de danske kolonier i løbet af to år*).

*) Det er en af historiens ironiske fodnoter, at den svenske konge under denne kontrovers på intet tidspunkt forlangte, at den danske konge skulle slutte med at føre Sveriges våben.

Sorø Akademis segl måtte altså ændres, og i 1827 forelå et nyt signet for skolen (figur 3) med en Fugl Fønix, siddende i sin rede, alene. Siden da er Fønixfuglen, i reglen dog afbildet i flammer, blevet brugt på Akademiets segl, papirer, fane, uniformsknapper, exlibris, og talrige andre steder (se figur 4).

Letsindig omgang med symboler er en almindelig forseelse, men i dette tilfælde må man sige, at valget har været sjældent heldigt. Allerede for det i 1747 genskabte Akademi var Fønixen naturligvis et udmærket symbol, men efter branden i 1813, da Akademiet i bogstaveligste forstand genopstod af sin aske, blev Fønixfuglen et så præcist passende mærke, at man slet ikke kan tænke sig noget bedre. Man gyser ved tanken om, at det på Akademiet faktisk var på tale at afskaffe den (den påståedes at blive opfattet som den tyske ørn!) og komponere et helt nyt våben. Nej, Sorø Akademi og Fugl Fønix hører sammen.

Summa: et kønt og særpræget våben; den fantasi-æggende Fønix med en mere end 200-årig fortid på Sorø Akademi (hvor den hører i den grad hjemme) og tusinder af år andetsteds; den oldenborgske kanton, en sjælden foreteelse i dansk heraldik (de kantoner der findes i forvejen, kan sikkert tælles på én hånd), men både historisk og æstetisk velanbragt.

Jeg skylder at meddele, at de fleste af oplysningerne om det soranske våbens forhistorie stammer fra to artikler af *M. Mackeprang*: »Sorø Skoles og Akademis segl« og »Sorø Akademis segl fra 1827« i *Soranerbladet* 7. årgang p. 81–83, 1923, og 17. årgang p. 17–18, 1932.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerciellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Tre finländska Stadsvapens Historia

Av *Bo Tennberg*

Teckningar av *Olof Eriksson*

FINLANDS städer har sedan gammalt använt vapen, ofta utan annan rätt än hävd. Lagen om kommunvapen av den 8 april 1949 gav även städerna möjlighet att få vapen stadfästa av inrikesministeriet, och flere städer har även begagnat sig av denna möjlighet att rätta några av 1800-talets värsta förmyndelser.

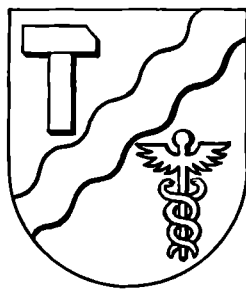
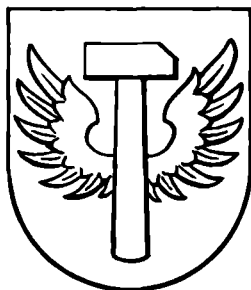
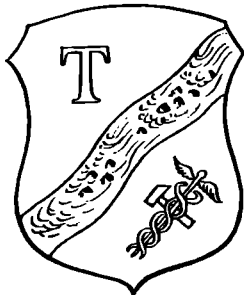
Då det kanske även utanför Finland kan vara av intresse att se, huru denna möjlighet utnyttjats, och huru vapnens tidigare historia gestaltat sig, behandlar jag här tre staders vapen. Av dessa städer har en, *Tammerfors*, låtit omarbета ett oheraldiskt vapen; en annan, *Kotka*, har efter att ha övervägt helt nya förslag stannat vid en förbättring av det gamla vapnet; medan den tredje, *Joensuu*, skaffat sig ett helt nytt.

Tammerfors stad fick sina privilegier år 1779. Staden hade till en början icke fullständig kommunal själv-

styrelse och ej heller sigill eller vapen. Åren 1802–1803 lät dock stadens borgare en guldsmed tillverka ett sigill för staden. Detta sigill visade en bild av staden och var icke heraldiskt. Först sedan staden år 1830 fått egen magistrat och rådhusrätt ansågs den behöva ett vapen.

Den 20 mars 1839 fastställde kejsaren även ett av stadens magistrat föreslaget vapen (figur 1 A): Skölden var ginstyckad av en blå ström; i det övre fältet av guld fanns en röd bokstav T och i det gröna nedre fältet en merkuristav och en hammare korslagda, vardera av guld.

Detta färgglada vapen förde staden i 120 år, ehuru den ryske heraldikern Boris von Köhne gjorde försök att få vapnet ändrat. Han kunde icke godkänna merkuristaven, enär denna var »oheraldisk och illa beryktad». Mercurius var ju skälmarnas beskyddare och »*Begleiter der Seelen in die*



1 A (till vänster): *Tammerfors*' vapen från 1839 till 1959.

1 B (i mitten): *Olof Erikssons* icke utnyttjade förslag från 1959.

1 C (till höger): *Tammerfors*' nuvarande vapen, sådant det blev fastställt 1960.

Unterwelt«. Trots att även senaten var helt övertygad om merkuriestavens olämplighet, fick dock von Köhnes ändringsförslag förfalla. Det av honom uppgjorda vapenförslaget var: I rött fält ginbalksvis en silverström åtföljd ovanför av tre bysantiner och nedanför av ett vattenhjul. Vattenhjulets färg framgår icke ur de källor jag har till hands.

Sedan Tammerfors' vapen offentligen nagelfarits av flere heraldiker, beslöt staden få en ändring till stånd. Sommaren 1959 uppmanade stadsstyrelsen tre kända heraldiker att inkomma med förslag till förbättring av stadsvapnet. Samtidigt ombads även allmänheten deltaga. Av de insända förslagen satte Heraldiska kommissionen i främsta rummet konstnärligt sett ett av Olof Eriksson uppgjort förslag (figur 1 B), vars blasonering lyder: I rött fält en stolpvis ställd bevingad hammare av silver.

Då avsikten dock hade varit att åstadkomma ett heraldiskt fullgott vapen, som i möjligaste mån påminde om stadens ursprungliga, beslöt kommissionen att förorda ett annat av

Erikssons förslag: I rött fält en av vågskuror bildad ginbalk åtföljd ovanför av en stolpvis ställd hammare och nedanför av en stolpvis ställd merkuriestav, allt av guld (figur 1 C). Detta vapen fastställdes av inrikesministeriet den 16 juni 1960.

Som synes för Tammerfors alltjämt den »oheraldiska och illa beryktade« merkuriestaven.

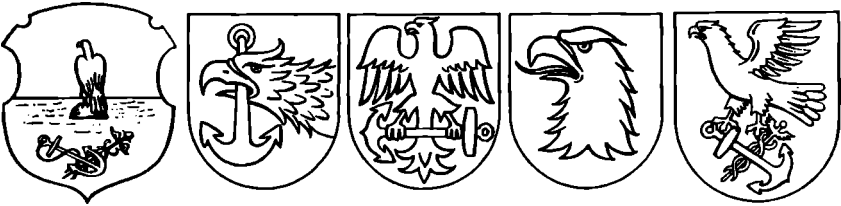
Vid Kymmene älvs mynning hade under 1800-talet uppstått ett industri- och sågområde, och den 16 juli 1879 fick staden *Kotka* sitt grundläggningsbrev. Redan tidigare hade guvernören i Viborgs län av senaten fått i uppdrag att uppgöra förslag till vapen för den nya staden. Guvernörens förslag blev även den 14 maj 1881 fastställt och kan beskrivas på följande sätt (figur 2 A): Skölden delad av blått och silver; i skölden en naturfärgad sten på vilken sitter en naturlig örn av guld, nedanför åtföljd av ett ankare och en merkuriestav ställda i kors, vardera blå.

Detta vapen förde staden med den åran till den 18 september 1954, då stadsstyrelsen utlyste en öppen tävlan om ett nytt vapen för Kotka stad. Av de inkomna 104 förslagen utvalde tävlingsnämnden tre, vilka alla visade sig vara uppgjorda av Olof Eriksson. Förslagen var: 1) I blått fält ett från sinister framkommande örn-huvud av guld, vilket håller i näbben ett ankare av silver (figur 2 B), 2) I blått fält en örn av guld sittande på ett bjälkvis ställt ankare av silver (figur 2 C), och 3) I blått fält ett örn-huvud av guld (figur 2 D). Förslagen 2) och 3) ansågs förövrigt förtjänstfulla, men var örnens uppsyn icke tillräckligt vild. Här framkom den vanliga missuppfattningen, att en teckning av ett vapen icke får ändras.



Bo Johan Gustaf Tennberg, född 1919, sedan 1960 domhavande i Taivalkoski domsaga och bosatt i Kuusamo. Då bristande artistisk begåning hindrar nyskapande heraldisk verksamhet och

hemortens geografiska belägenhet inskränker möjligheterna av allvarligt forskningsarbete, i huvudsak sysselsatt med propaganda för finländsk heraldik.



2 A (till vänster): Kotkas gamla, naturalistiska vapen, i bruk från 1881 till 1957.
 2 B—C—D (de tre vapnen i mitten): Olof Erikssons tre prisbelönta förslag i tävlingen 1954 om ett nytt vapen för Kotka.
 2 E (till höger): Kotkas nuvarande vapen, fastställt 1957.

Sedan stadsstyrelsen och stadsfullmäktige funderat på saken i närmare två år, hade de kommit så långt, att stadsfullmäktige fann det gamla vapnet ganska gott och gav stadsstyrelsen i uppdrag att införskaffa nya förslag uppgjorda på basen av detta. Stadsfullmäktige godkände även i december 1956 följande av Eriksson uppgjorda förslag: I en av blått och silver delad sköld en dextervänd naturlig örn av guld stående på ett ankare och en merkuriestav ställda i kors, vardera blå.

Till Erikssons stora harm förklarade dock inrikesministeriet med den starkares rätt, att förslaget var heraldiskt felaktigt och icke kunde godkännas. Sväljande sin harm fick han på nytt sätta sig vid ritbrädet och nu föddes vapnet (figur 2 E): I blått fält en dextervänd naturlig örn med upplyftade vingar av guld stående på ett ankare och en merkuriestav ställda i kors, vardera av silver. Och se, det vapnet godkändes av alla instanser och fastställdes den 19 september 1957.

Efter att läsaren nu följt med Kotka vapens öden och äventyr under 80 års tid, är det kanske skäl att meddela, att det finska ordet *hodka* betyder *örn*.

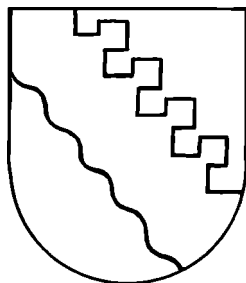
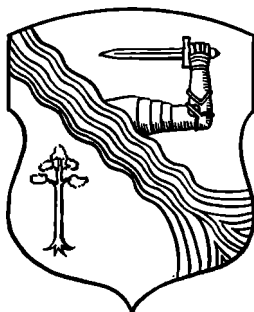
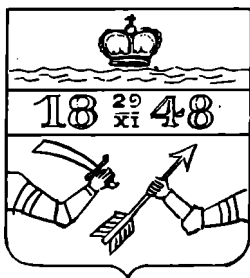
Det tredje vapnet har jag delvis tagit med av den orsaken, att den här

artikeln icke helt och hållet skall se ut som reklam för min vän Eriksson.

Joensuu stad grundlades 1848 och fick sitt vapen fastställt den 2 maj 1850. Vapnet var en ganska typisk 1800-tals komposition (figur 3 A): Skölden var delad av blått och rött; i övre fältet fanns en bjälkvis lagd silverström åtföljd ovanför av en kejsarkrona och nedanför av stadens grundläggningsdatum 18 29/XI 48; i nedre fältet fanns Karelen vapen i en av ryssarna med förkärlek använd, förvanskad form, i vilken armarna var beväpnade med respektive krok-sabel och pil, i stället för svärd och kroksabel.

Sedan Finland blivit självständigt, ville staden icke längre föra ett »ryskt» vapen. Konstnären E. O. W. Ehrström ritade nu ett vapen, som uppfyllde de nya fordringarna och var till sin form mycket »modernt» (figur 3 B). Det fastställdes den 23 januari 1923 och texten lyder:

»På föredragning av Ministern för inrikesärendena fastställes härmed för *Joensuu stad* nytt vapen, bestående av en sköld, som styckas genom en balkvis lagd, i nedre ändan sig vidgande blå med silvervågor tecknad ström. I sköldens övre fält, som är rött, synes en åt vänster riktad beväpnad arm, hållande ett till hugg rest svärd med fäste av guld, samt i



3 A (till vänster): Joensuu vapen från den ryska tiden, i bruk från 1850 till efter Finlands frihetskrig. — 3 B (i mitten): Joensuu vapen från 1923 till 1957.
3 C (till höger): Joensuu nuvarande vapen, fastställt 1957.

det nedre fältet, som är svart, en gyllene fura. Ovanpå skölden vilar en murkrona, från vilken å ömse sidor om skölden nedhånga gröna guld-sirade grankvistar med gyllene kottar ävensom utgå vita blåkantade band, bärande i romerska siffror årtalet 1848 på den högra och 1923 på den vänstra sidan om skölden». (Tyvärr har Eriksson glömt sista meningen, då han ritade illustrationerna till denna artikel. Förf. anm.).

Denna ståtliga komposition tillfredsställde dock icke i längden de

goda Joensuuborna. Redan den 19 november 1957 fastställdes ett nytt, av Toivo Vuorela uppgjort vapen för staden (figur 3 C): Skölden två gånger medelst en skansskura och en vågskura styckad av rött, silver och svart. Ganska anspråklöst efter det föregående vapnet. Personligen tycker jag dock det är en smula vemodigt, när en så unik häroldsbild som en »i nedre ändan sig vidgande» balk försvinner ur den levande heraldiken. Dessutom gjorde den vapnet talande. Joensuu betyder åmynning.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerciellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Hvad menes med et Våben?

Av Hans Krag

I SIN ARTIKKEL «Vad menas med ett vapen?» i Heraldisk Tidsskrift nr. 1, 1960, innbyr Arvid Berghman til en almindelig diskusjon om spørsmålet, og konkluderer selv med følgende definisjon:

«Ett vapen är en idé, utformad i bild i kontrasterande tinkturer efter vissa regler baserade på den medeltida krigarens utrustning och representerande sin ägare genom ärtflighet eller på annat sätt med viss stabilitet.»

Det finnes intet her som jeg vil bestride, og knapt noget i Berghmans øvrige anførsler som jeg vil avvike synderlig fra, bortsett fra det ene, at spørsmålet i det vesentlige skulde være uttømt med den citerte definisjon.

Berghmans anførsler forekommer mig på enkelte punkter å være for kortfattede til selv antydningssvis (mer kan vi her ikke forlange) å være dekkende. Idet jeg ønsker å gå litt mer utførlig til verks, vil jeg for det første sonde mellom:

1. Det virkelige våben — og
2. Det avbildede våben.

Det virkelige våben, det virkelige skjold og den virkelige hjelm med sine merker, er ikke «basert» på middelalder-krigerens utrustning, men er en håndgripelig del av den. Det virkelige våbens altoverskyggende idé er å være et kjennings- og samlingsmerke i strid. Reglene for dets utforming kan sees i forbindelse hermed. Denne idé er almindelig, mens våbenets billedinnhold som idé betraktet er av individuell art og kan erstattes med en annen. En definisjon av hvad et våben er, bør altså ta sitt utgangspunkt, ikke i billedets idé, men i funksjonens, altså i det virkelige våben.

Når *det avbildede våben* kalles for et våben, er den bakenforliggende idé at

det virkelige våben kunde eksistere, uansett om idéen nogen gang har vært eller vil bli realisert. Imidlertid støter vi snart på tilfelle, hvor idéen umulig kunde realiseres. Det gjelder umiddelbart mange sammensatte våbener, skjold med op til tyve felter eller fler, og med en lang rekke hjelmer derover. Om et slikt våbens enkelte bestanddeler er hentet fra middelalderens krigerutrustning, så er med sammensetninger av et slikt omfang noget principielt nytt opstått som ikke kan føres tilbake til middelalderens krigsvesen.

Det samme gjelder i en viss forstand de våbenbilleder, hvori hjelmer fra forskjellige tidsepoker anvendes som forskjellige rangtegn; her har man oppgitt å behandle det historiske som historisk, og har altså vendt sig bort fra den virkelighet, hvori det virkelige våben hører hjemme. Det samme gjelder også de våbenbilleder, som viser hjelmen — også som rangtegn — sett under forskjellige vinkler, en face eller i profil; her har man definitivt forlatt idéen om det virkelige våben, og betrakter billedet som det eneste virkelige.

Disse eksempler skulde vise at det avbildede våben, som oprinnelig var en som oftest i praktiske øiemed foretatt avbildning av det virkelige våben, i sin fortsettelse har en annen, selvstendig historie og krever andre definisjoner.

En annen sondring, som vi tvinges til å gjøre, er mellom:

3. Det førte våben — og
4. Det meddelte våben.

Det førte våben er for det første det virkelige, dernest det symbolsk førte, ført av sin eier i segl eller i andre avbildninger. Først og fremst som historisk kilde må det førte våben holdes adskilt fra *det meddelte våben*, slik som dette

forefinnes i den historiske og heraldiske litteratur, avbildet eller beskrevet.

At et våben som det er blitt ført, mer eller mindre fullkomment kan reproduseres og meddeles, følger av sig selv, men ellers er det meddelte våben å betrakte som en kilde av sekundær natur, og må underkastes kritikk som sådan. Men ikke bare for en historisk, men også for en juridisk betraktning kan sontringen mellom det førte og det meddelte våben ha sin interesse, hvad følgende eksempel vil vise.

For et års tid siden bebudet myndighetene i en norsk kjøbstad at de vilde gå til saksanlegg mot et av våre forlag, idet dette i et opslagsverk skulde ha gjengitt stadens våben på utilfredsstillende måte og herunder vist forsømmelighet, enten ved ikke å innhente opplysninger eller ignorere meddelelser gitt av samme myndigheter. Men noget saksanlegg er det mig bekjent ikke blitt av.

Hvad vedkommende myndigheter ikke var opmerkssomme på, er at selv om loven i Norge beskytter de ved kgl. resolusjon fastsatte våbener mot uberettiget bruk, så forbyr den ingen i ord eller billeder å gi meddelelse om et hvilket som helst våben, usett om meddelelsen er feilaktig eller av andre grunner ikke faller i eierens smak.

Arvid Berghman nevner et tilfelle, hvor et medlem av en familie, hvis våben han hadde latt avbilde, skulde ha erklært avbildningen for feilaktig på grunn av en stilistisk, ikke heraldisk avvikelse fra våbenet som det vanlig var ført. Berghman sier riktig at stilen er uten betydning for et våbens gyldighet. Men dette gjelder bare, om vi så kan si, dets heraldiske gyldighet. For å få full gyldighet må en våbenfremstilling være godtatt og tatt i bruk av en, som er berettiget til å føre våbenet. Lærer man bare å sondre mellom det førte og det meddelte våben, kan det aldri opstå tvist om det spørsmål.

Som forholdene er idag, især når det gjelder private våbener, ligger det i sakens natur at det førte våben kommer få for øie, det meddelte flere. Mens en

vandrer i middelalderen overalt kunde stifte bekjentskap med det førte og virkelige våben, vil den som ferdes i moderne tid hovedsakelig være henvist til den heraldiske litteratur, for deri å finne det meddelte våben. Man kan vel tale om et våbens idé, men de idéer disse fakta inngir en, må ihvertfall tvinge til ettertanke.

Det gjelder blandt annet at så lenge intet levende medlem av en til et våben berettiget slekt fører våbenet, enten i segl, som jo idag finner ringe anvendelse, i ex libris eller på annen måte, hvilket meget vel kan forekomme, og våbenet følgelig kun finnes i den heraldiske litteratur, må man si at dette våbens idé, for å tale i heraldikkens sprog, er *dormant*.

Et våben som ikke føres, er, når man ser bort fra dets historie, ikke vesensforskjellig fra et slikt fantasivåben, som Berghman eksempelvis nevner, og har ingen annen idé enn den en tilfeldig beskuer legger i billedet. Et våben må føres, det er *idéen*.

Det er også blitt nødvendig å sondre mellom:

5. Det private våben — og
6. Det offentlige våben.

Et forhold har endret sig definitivt i løpet av de senere århundrer. Man kan idag trekke en skarp grense mellom *private* og *offentlige våbener*, hvad man tidligere ikke kunde. Historiske overganger lar sig sjelden nøiaktig datere, og juridiske sontringer lar sig ikke utføre for en tid, da de aldri blev utført, men ihvertfall i europeisk heraldiks eldste tider, da alle våbener var personlige, hadde de som regel samtidig en privat og offentlig karakter, likesom heraldikken var et offentlig, delvis offisielt anliggende. Jeg tror det er Claus Dyrskjøt, som taler om private stender eller privat stand til forskjell fra adelsstand. Som en kongens mann og tjener var adelsmannen, så lenge hans tjenesteplikt bestod, ingen privatmann, og vi føres tilbake til en tid, da ihvertfall den høiere adels

våbener i de fleste europæiske land havde sin plass i det offentlige liv som militære merker. Idag er praktisk talt alle personvåbener (slektsvåbener) private, og alle offentlige våbener er upersonlige, og tilhører stater, kommuner o. s. v.

Vi står altså overfor det faktum, at så å si alle de våbener, som danner grunnstammen i heraldikken, og på hvilke den heraldiske lære og tradisjon bygger, er forvist fra det offentlige liv og bare kan føres privat og som en erindring, mens på den annen side de fleste offentlige våbener er mer eller mindre heldige efterligninger av noget fra gammel tid. Allerede dette karakteriserer heraldikken som en i første rekke historisk videnskap.

Nu finnes det forskjellige heraldiske skoler, som fortjener å nevnes. Foruten den *historiske* har vi den *juridiske* og den *romantiske*, skjønt ingen av dem nogen gang skal finnes representert i sin renhet. For å nevne eksempler, vil den historiske skole fortrinnsvis være representert i et tidsskrift som dette, om enn de speidervåbener, som publisertes i tidsskriftets 2. hefte forekom mig å være

rendyrket romantikk. Et sterkt romantisk innslag finner vi for øvrig i mange heraldiske nydannelser.

Bare i land, hvor heraldikken fremdeles har en offisiell status, gjør den juridiske skole sig sterkt gjeldende, her endog til de grader at rene fiksjoner kan konserveres i lovs form og utgis for heraldisk historie. Men det finnes et plan, hvorpå representanter for alle heraldiske skoler skal kunne møtes, og det er det *kunstneriske*.

Med dette som utgangspunkt kan vi, som situasjonen er idag, gjøre enda en sondring, og det er mellem:

7. Våbenet som død kopi — og
8. Våbenet i levende kunstnerisk fremstilling.

Boktrykkerkunsten og moderne reproduksjonsmetoder på den ene side og den almindelige mangel på heraldisk interesse og viden på den annen, har ført til at det vi oplever av heraldik i dagliglivet, nesten alt er *død kopi*.

Det følger av sig selv at dette særlig gjelder de forskjellige riksvåbener. Har



Jan Raneke: Tre ex libris med våben Raneke. Hvert en ny komposisjon inntil de enkelte detaljer.

man her først godkjent et våben i den i øieblikket best mulige utførelse, så blir man stående ved den. Men hvad godt man enn kan si om en våbenfremstilling, skal den år ut og år inn tjene som modell for masseproduksjon og aldri i noen forbindelse varieres, ender den med ikke lenger å interessere. En rikere kunstnerisk utfoldelse vilde være mer i pakt med heraldikkens vesen.

Hvordan man i den private heraldik i generasjon etter generasjon er blitt stående ved engang hevdvundne, ikke alltid heldige former, behøver vi her ikke å komme inn på, så meget mindre som det i en årrekke, takket være dyktige kunstnere og gravører, har vært en tydelig bedring å spore.

Hvad det private våben angår, er det bare ved en kunstnerisk fremstilling det kan løstes ut av den trange privatlivets sfære, det idag ellers er henvist til. Vå-

benet eies av en person eller familie, men som kunstnerisk opplevelse hører det alle til.

Til slutt vil jeg vise et eksempel på et våben i *levende kunstnerisk fremstilling*. Jan Raneke har vært så vennlig å tillate mig å gjengi tre ex libris, som han har utført for sig selv og et annet medlem av sin familie, disse tre bare et utvalg av flere gjengivelser av samme våben. Som vi ser, har Raneke i hvert tilfelle søkt en ny kunstnerisk løsning. Dette er et eksempel til efterfølgelse — efter evne.

Dette er ikke mer enn en del spredte bemerkninger, hvorpå konklusjonen må bli at en definisjon i et nøtteskal av hvad et våben er, ikke lar sig gi. Man står her overfor en gjenstand med en århundrer gammel og meget varietet historie, hvorfor den til enhver tid må sees på bakgrunn av den omgivende virkelighet.

Illustration til siden overfor :



Symboler spiller en rolle. Iblant vil folk dø for dem! Under opstanden i Budapest oktober 1956 rev frihedskæmperne det kommunistiske statsvåben ud af det gamle ungarske flag. Det hullede flag blev et nyt symbol.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerciellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Ny heraldisk Litteratur

Symboler

I 1955 mødtes Eisenhower med Bulganin i Genève til en konference, som var imødeset med store håb om afspænding og nedrustning. Da den amerikanske præsident efter konferencen kom flyvende tilbage til Washington, strømmede regnen ned. En repræsentant for lufthavnen stod parat med en paraply, men blev fejet til side af en af Eisenhowers personlige rådgivere, og præsidenten blev gennemblødt, inden han nåede under tag.

Hvorfor måtte han ikke beskytte sig mod regnen? *For di man for enhver pris ville undgå billeder af Eisenhower og en paraply.* En anden demokratisk statsmand, Neville Chamberlain, havde i årene før den Anden Verdenskrig fløjet til møder med en anden diktator, med de resultater vi alle kender. Noget af det som verdensoffentligheden havde bidt mest mærke i hos Chamberlain var hans *paraply*. Hans paraply var blevet hans kendemærke, og på grund af hans mislykkede politik, blev paraplyen et symbol på eftergivenhed, afmagt, eller fejhed. Endnu sytten år efter tillagde man dette symbol så stor betydning, at de Forenede Staters præsident ved hjemkomsten fra mødet i Genève hellere måtte blive våd til skindet, end han måtte fotograferes under en paraply.

Symboler — nogle fra i går, andre ældgamle — spiller en større rolle i vores liv end man normalt gør sig klart, både for det enkelte menneske og for nationerne. Mærkeligt nok er litteraturen om symboler og symbolik ikke stor. Den er normalt heller ikke særlig god, hvilket er lettere at forstå, for emnet er uhyre omfattende, uensartet, svært at opfatte og fatte i alle dets forgreninger, og i

det hele taget udflydende og undvigende. Hvad er et symbol, og hvad ikke?

I høsten 1960 udkom en bog, *Arnold Whittick: Symbols, Signs, and their Meaning* (Leonard Hill, London, 50 shilling), som søger at løse opgaven, uden at det dog er lykkedes. I stedet for at give god, brugbar besked på mindre områder af symbolikken (som sandelig kan være udstrakte nok i sig selv), har forfatteren villet have alt med, der under nogen synsvinkel kan siges at være »symbolsk«. Vi føres gennem kunst og æstetik, sociologi, filosofi og religion, psykologi og psykoanalyse. Der er afsnit om totem, faner, flag, heraldik, emblemer, tegnsprog, skrifttegn, segl, mønter, ordener, rangtegn, varemærker, reklame, huskilte, butiksskilte, daglig skik og brug (f. eks. håndtryk), drømme, seksualsymboler, helgenattributter, ceremonier, kongefamiliers funktioner, dans, bevægelser, påklædning, uniformer, arkitektur, skulptur, maleri, teater, film, og meget andet.

Nogle af disse afsnit indeholder gode og interessante oplysninger eller synspunkter, men som helhed er de langt fra tilfredsstillende, endsige udtømmende. Man kan ikke sige at forfatteren er overfladisk; han er tværtimod samvittighedsfuld og belæst (der er litteraturlister til hvert afsnit), men hvad skal man stille op med alt dette, selv på 424 store sider med ca. 400 illustrationer? Op imod halvdelen af bogen udgøres oven i købet af en alfabetisk fortegnelse over ca. 250 »velkendte symboler« (tegn, figurer, planter, farver etc.) »deres oprindelse, betydning og historie«. Også i dette udvalg findes der gode ting, (f. eks. oplysninger om engelske forhold), men savnes mere: i behandlingen og frem for alt i udvalget. For dem der især er in-

teresseret i et sådant symbol-register, findes der en mere omfattende og på flere punkter bedre bog, nemlig *Frithiof Dahlby: »De helige Teckneis Hemlighed. Om Symboler och Attribut»*, Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförslag, Stockholm, 3. oplag 1957; 282 sider, hæftet Skr 12,50, indb. Skr 15,00.

S. T. A.

Ointroducerad Adel 1961

I Sverige utgivas två adelskalendrar, dels den årligen av riddarhusdirektionen utgivna »Sveriges Ridderskap och Adels kalender», dels den vart tredje år utkommande *Kalender över Ointroducerad Adels Förening*. Den sistnämnda har nyligen utkommit med sin 11:e årgång (Gebers, Uppsala 1960; 263 sidor, 67 ill., 4 porträttpl.; pris inb. Skr. 25:— + oms.).

På föreningens uppdrag har redigeringen i år övertagits av den kände matrikelutgivaren kammarherre *Erik T:son Uggla* i Vänersborg — bl. a. redaktör för Ordenskalendern. Uggla har nedlagt ett gott arbete för att åstadkomma konsekvens i avseende av medtagna uppgifter och enhetlighet i fråga om uppställningen. På grund av den korta tid, som stått honom till buds, har den önskvärda omarbetningen av de inledande släkthistorikerna endast till en del kunnat genomföras. Heraldikern noterar tacksamt, att kalendern är försedd med föredömliga teckningar av ättarnas fullständiga vapen samt vapenbeskrivningar; detta är resultatet av ett samarbete mellan kalenderns förste utgivare kapten *Johan Kleberg* och *Johannes Britze*.

Kalendern upptager dels utländska adelsläkter, som äro bosatta i Sverige, dels släkter av svenskt ursprung och alljämt här boende, vilka erhållit utländskt adelskap, dels ock i Sverige adlade och bosatta släkter, som icke introducerats på svenska riddarhuset — *von Braun, Ekestubbe och Gentschein*. Till den danska adeln höra grevarna *Moltke-Huitfeldt* och *af Trampe* samt *von Harbou, Lövenstjerne, von Reedtz, von*

Schreeb och *Treschow* och till den finländska friherre *Cronstedt* samt *Linder, von Rettig* och *Segerstråle*. Andra kända ätter äro grevarna *Bernadotte af Wisborg*, markis *Lagergren* och »Sveriges ende hertig» *d'Ottante*.

Vilka släkter, som skola anses berättigade att införas i kalendern bestämmas av föreningens styrelse, vilken tyvärr i vissa fall icke varit tillräckligt källkritisk utan även medtagit några släkter, vars påstådda adelskap icke kunnat bevisas.

Icke minst tack vare sina korrekta uppgifter och efterföljansvärda heraldik utgör kalendern ett värdefullt bidrag till den genealogiska handbokslitteraturen.

L. P-n.

Livrustkammaren

En tidskrift, som innehåller mycket av intresse för heraldikern är *Livrustkammaren* (utg. Kungl. Livrustkammaren, Stockholm NO; pris per år Skr. 10:—, per nr 3:—). Det nu avslutade band VIII utkom med nio häften, varav tre dubbelnummer, 1958—1960, och omfattar 310 sidor med 143 ill. samt 3 färgpl. Förutom heraldiska artiklar innehåller tidskriften vapen- och dräkthistoriska uppsatser samt några minnesartiklar; de flesta artiklar åtföljas av sammanfattningar på engelska, franska eller tyska.

Band VIII innehåller följande heraldiska uppsatser: Styresmannen för Kungl. Armémuseum fil. dr *Heribert Seitz* skriver i nr 6 om »De tre kronorna. Symbolens väg till vårt land» och i nr 9 om »Trekronorssymbolen under 1300-talet. Några jämförande iakttagelser»; samma ämne har han ju behandlat i HT nr 2.

Föreståndaren för Statens profésamling, fil. lic. *Arne Danielsson* skriver i nr 6 om »Identifiering av fälttecken» och i nr. 10 om »En infanterifana från drottning Kristinas tid».

Vidare lämnar fil. l:e intendenten vid Nordiska muséet fil. dr *Sigurd Wallin* ett värdefullt bidrag till de svenska landskapsvapens historia i sin uppsats »Carl



Finlands stora riksvapen enligt ännu ej fastställt förslag av 1936. Björnarna skola vara svartbruna. Valspräket, på ett hand i silver och blått, betyder: Fri, Fast, Trygg. Heraldikerns önskemål: Svarta (eller gyllene) björnar, och ett enkelt postament i st. f. grankvistarna, samt, för republikens president, Finlands Vita Ros' ordens kedja omgivande skölden.

X Gustafs begravningsfanor. Urkundsnotiser kring föremålsbeståndet i nr 11-12.

Kanske hälsar man dock med särskild glädje fd. äldre underbibliotekarien vid Helsingfors' universitetsbibliotek fil. mag. Emerik Olsonis avhandling »Finlands vapen» i nr 7-8. I denna inhämtar man bl. a. att en 1934 tillsatt riksvapenkommitté 1936 överlämnade sitt betänkande jämte förslag till lag angående finländska statens vapen och flagga. Enligt detta skulle det stora riksvapnet krönas med en sluten krona och hava två björnar såsom sköldhållare (se ill.). Jag citerar Olsonis slutrader: »Vapenkommitténs välgrundade förslag publicerades för snart ett kvarts sekel sedan, men därvid

har saken förblivit. Finlands riksvapen är ännu den dag som är, icke stadfäst i lag, och myndigheterna framhärda i att använda endast det sitt suveränitetstecken berövade vapnet.» L. P.-n.

En dårlig Bog

Julian Franklyn: »Shield and Crest. An Account of the Art and the Science of Heraldry», som udkom høsten 1960, er bestemt ikke nogen god bog. For det første er den uigennemtænkt. For det andet er den dårligt skrevet.

Flere vigtige og interessante sider af heraldikken er forbigået eller behandlet ganske overfladisk. Bogen gennemgår størstedelen af det heraldiske system uden afbildninger; i stedet for et blik på en illustration må man stride sig igennem besværlige geometriske beskrivelser. De illustrationer som findes (193 våbener i farver, 252 skjolde og hjelmfigurer i sort) er for så vidt udmærkede: kønt tegnede og med mange sjældent sete enkeltheder, men de er såre upraktisk arrangeret. De er nummereret, men ikke anbragt i nummer-orden; der er ingen henvisninger til dem i teksten; og billedteksterne er anbragt samlet bag i bogen! Forfatteren gentager sig selv, mod-siger sig selv, og docerer en masse hjemmegjorte distinktioner. På enkelte undtag nær giver bogen i virkeligheden ikke ordentlig besked om noget som helst.

Det var bogens indhold. Bogens stil er ikke bedre. Den er utålelig snaksomt skrevet, omstændelig og trættende; snart villet pompøs, snart villet morsom, men lige mislykket i begge retninger. Trods sine kønne illustrationer er det en af den slags bøger, som skader heraldikken mere end den gavner. (Forlag: Macgibbon & Kee, London. 508 sider. Pris 65 shilling). S. T. A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerciellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

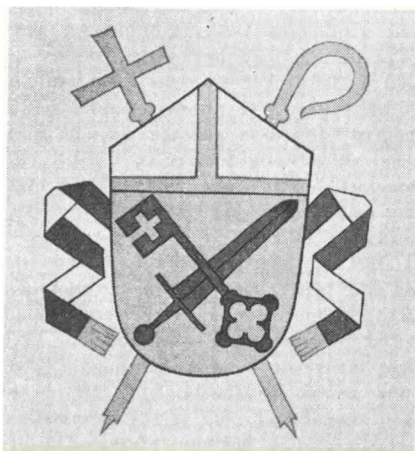
[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Mindre Meddelelser

Tre svenska kyrkliga Vapen

Strängnäs Stift. Särskilt under senmedeltiden var det vanligt att den konsekre-
rande biskopens vapen målades på kyrk-
väggen till minne av gudstjänstrummets
invigning. Detta gamla bruk kom åter
till heders då Sankt Mikael's kyrka i Öre-
bro invigdes på Mikaelidagen förra året.

I avsaknande av ett släktvapen för bis-
kopen, med vilket stiftsvapnet skulle
kunna kvadreras, målades enbart Sträng-
näs domkyrkas vapen på väggen ovan-
för dopfonten invid kyrkans ingång (fig.
1), enligt följande blasonering: Sköld: i
fält av guld en nyckel och ett svärd i
kors, båda blå. Timbrering: mitra, samt
bakom skölden en korsstav och en kråkla
i kors, båda av guld.



BISKOPEN AV STRÄNGNÄS
DR. COSTA LINDSTRÖM
INVIGDE KYRKAN
S: MIKAEL'S DAG A:D 1960

1. Strängnäs domkyrkas vapen i Sankt
Mikael's kyrka i Örebro, målat av B. O.
Kälde.

Sköldemärkena förekomma första gån-
gen korslagda i strängnäskapitlets kon-
trasigill från 1298 och syfta på domkyr-
kans båda skyddshelgon, apostlarna St
Petrus och St Paulus.

I detta sammanhang kan nämnas att
domkyrkovapnet även är graverat i nu-
varande stiftschefens biskopsring, men
att skölden där är *belagd med* en stolp-
vis ställd krumstav och att den som
timbrering endast har mitran.

Västerås Stift. Även om intresset på-
tagligt är i stigande, är dock den fak-
tiska kunskapen om heraldik i allmänhet
— och den kyrkliga i synnerhet — i da-
gens Sverige ej särskilt stor ens på de
håll där man kunde ha väntat annat.
Hösten 1960 fick jag ett brev från Västerås
stiftsråd, i vilket man bad mig utarbeta
ett förslag till vapen för stiftet att an-
vändas på brevpapper, stiftsbokens titel-
blad m. m. Det borde lämpligen vara
uppbyggt kring Jungfru Maria ... samt
Johannes Döparen och den Helige David.
Att dessa tre är nämligen Domkyrkan
helgad.

Nu har emellertid Västerås domkyrka,
i likhet med de flesta äldre nordiska
stiften, redan ett utomordentligt vackert
medeltida vapen, som aldrig varit helt
ur bruk. Någon som helst anledning att
komponera ett nytt stiftsvapen förelåg
därför inte.

Redan i ett sekret för biskopen av
Västerås från år 1296 förekommer Guds-
lammet, som är St Johannes döparens
främsta attribut. Tinkturfrågan är i all-
mänhet den besvärligaste när det gäller
kyrkovapnen, men för Västerås' del finns
färgerna bl. a. bevarade på predellan
till det s. k. Veronika-altaret i domkyr-
kan från år 1514.

Riksheraldikerämbetet lät 1949 utföra
en nYTECKNING av domkyrkoskölden, vil-
ken blasoneras: i blått fält ett tillbaka-
seende Agnus Dei av silver med kors-
gloria av guld (med rött kors) överlagt

en stolpväs ställd korsstav av guld med röd kyrkfana. Timbreringen är den gängse för en biskop: mitra, korsstav och kråkla (fig. 2).

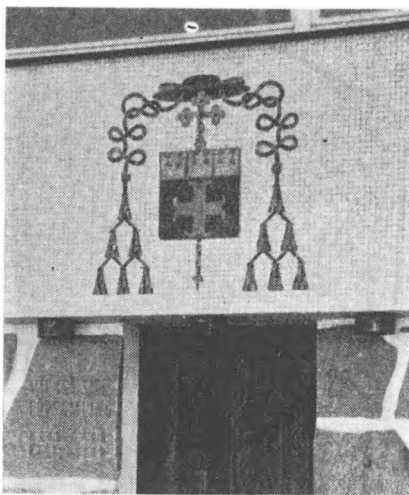
Romerske biskopen av Stockholm. Dessa båda avbildade stiftsvapen ha tillhört Svenska Kyrkan. Som avslutning skall visas ett färskt exempel för Romerska Kyrkan, som väl här debuterar som heraldisk uppdragsgivare i Sverige, sedan schismen på 1500-talet, med ett dekorativt biskopsvapen i mosaik ovanför ingången till pastorsexpeditionen vid Vår Frälsares kyrka i Malmö (fig. 3).

Något vapen för Stockholms romersk-katolska stift finns ännu inte, utan det är i stället biskop Ansgar Nelsons personliga ämbetsvapen som här är avbildat: Sköld: i rött fält ett ankarkors av silver och däröver en med tre kronor av guld belagd, blå ginstam. Timbrering: en bakom skölden stolpväs ställd korsstav av guld samt däröver en grön pontifikalhatt med på var sida sex nedhängande, gröna tofsar, ordnade en, två och tre.

Frånsett den tråkiga rektangulära sköldformen är vapnet lyckat med sitt välavvägda förhållande till arkitekturen. Glädjande är också att man avstått från



2. Vapen för Västerås domkyrka och stift, tecknat av B. O. Kälde 1960.



3. Vapen för romerske biskopen av Stockholm, Ansgar Nelson, vid Vår Frälsares kyrka i Malmö, invigd april 1960.

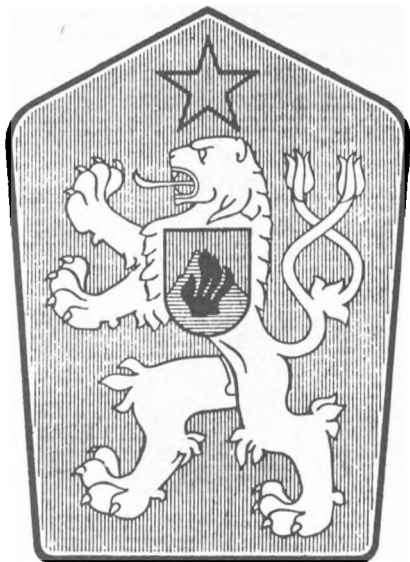
en mer komplicerad timbrering och nöjt sig med korsstaven förutom pontifikalhatten, vilken senare (till skillnad från de i västern allmänkyrkligt brukade mitran, kors- och krumstaven) är det typiskt romerska värdighetstecknet, dessförutom endast brukat av biskoparna i den Gamlemkattolska Kyrkan.

Bengt Olof Kälde

Nyt kommunistisk Statsvåben

I juli 1960 fik Tjekkoslavakiet en ny grundlov, og i forbindelse hermed besluttede man at ændre også landets statsvåben, hvilket skete den 17. november 1960. Tjekkoslavakiets flag blev derimod ikke lavet om.

Fra o. 1250 havde kongerne af Böhmen ført: i rødt felt en oprejst kronet hvid løve med dobbelt-hale, og dette våben overtoges af de dynastier, som efterfulgte det indfødte kongehus, bl.a. Habsburgerne (fra 1526). Ved det Østrig-ungarske Kejserriges sammenbrud i 1918 dannedes Tjekkoslavakiet af Tjekkiet, dvs. det gamle Böhmen, Slovakiet, m. m. Den nye stats våben var en kombination



Det nye tjekkoslovakiske våben, sådan som offentliggjort i november 1960.

af våbenerne for dens forskellige dele: Slovakiet, Morava (Mähren), Schlesien, m. fl., med det böhmiske våben som hjerteskjold. Somme tider førtes den böhmiske løve alene, som et «lille» rigsvåben, og i så fald var løven belagt med et skjold med Slovakiets våben: i rødt felt et hvidt patriark-kors på et blåt trebjerg.

Dette våben for Tjekkoslaviet bibeholdtes efter kommunisternes kup og overtagelse af magten i 1948, men er altså nu blevet ændret.

Om baggrunden for ændringen hed det, at det tidligere våben ikke længere udtrykte landets situation, medens det nye våben med fornøden hensyntagen til landets traditioner symboliserer den fuldstændige ligestilling mellem landets tjekiske og slovakiske del: Den hvide løve er Tjekiets historiske våben; Slovakiet er repræsenteret ved skjoldet på løven:

et sort (?) partisanhåll med fire luerc på baggrund af bjerget Krivans profil; øverst en femtakket rød stjerne, der symboliserer socialismens sejr.

Det er interessant at se magten i et våben. Kommunisterne ville utvivlsomt helst helt have afskaffet det gamle våben med dets associationer og 700-årige historie, og i stedet indført et statsmærke efter Sovjet-mønster (hammer og segl, eller lignende i en krans af kornaks), sådan som de har gjort i Rumænien, Jugoslavien, Østtyskland og (i mindre grad) Bulgarien og Albanien.

Også Ungarn led denne skæbne, men her gik det galt! Under opstanden i 1956 rev folk det kommunistiske statsmærke ud af flaget (se side 126), og regeringen tillagde denne reaktion så stor betydning, at statsmærket i sommeren 1957 ændredes officielt: i stedet for krydslagt hammer og kornaks, indførte man et skjold, vændret tredelt af de ungarske farver rødt-hvidt-grønt.

Af jerntæppe-landene er Polen og Tjekkoslaviet sikkert dem, der har bevaret den stærkeste opposition mod det kommunistiske styre, og det var indtil 1960 samtidig de to eneste, som havde bevaret deres gamle våbener. Polen har stadig sit, den samme hvide ørn i rødt felt, som kendes fra 1241. I Tjekkoslaviet har magthaverne ment, at de nu var stærke nok til at ændre landets våben, men man er gået varsomt frem: skjoldets form er usædvanlig, men det kan dog stadig kaldes et skjold. Det lille, slovakiske inderskjold er ganske vist totalt ændret, men den dominerende dobbelthalede hvide løve har man ikke vovet at pille ved. Løvens krone er erstattet af en sovjetstjerne, men den er rød på rød bund, og nærmest ikke til at få øje på.

Jeg skylder Udenrigsministeriet tak for oplysningerne om det nye våben. Kommentarerne er mine egne.

S. T. A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerciellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Heraldisk Selskabs Aktivitet

Møder i København

I sæsonen 1959–60 afholdtes fem sammenkomster: Ved Selskabets første egentlige møde, i september 1959, talte Statens heraldiske Konsulent *Paul Warming* (med lysbilleder) om »Nyt fra gamle Våbenbøger«. I november fortalte arkivar ved det jyske landsarkiv *Knud Prange* om arbejdet med og systemet i sin bog »Heraldisk Nøgle til Nyt Dansk Adelsleksikon«, som senere blev tilbudt medlemmerne til favørpris. I december afholdtes en heraldisk konkurrence og auktion over heraldica: bøger, særtryk, segl, exlibris, billeder, klip, m. m. I marts 1960 udsendtes Nr. 1 af Heraldisk Tidsskrift (HT). I april besøgte Selskabet Tøjhusmuseet i København, hvor museumsinspektør, dr. phil. *Arne Hoff* ledede og kommenterede en heraldisk rundgang blandt museets skatte. Og i maj 1960 var der årsmøde.

I 1960–61 er der hidtil afholdt tre møder: Sæsonen begyndte søndag 4/9 1960 med en meget vellykket heldagsudflugt til heraldisk og historisk interessante steder i *Skåne*, tilrettelagt og ledet af reklamchef *Jan Raneke* i Lomma med hjælp af andre svenske medlemmer. I oktober talte redaktør *Sven Tito Achen* (med lysbilleder) om »Danmarks Kommunevåbener«. I november udkom HT Nr. 2. Og i december afholdtes atter auktion og konkurrence.

Ved møderne foregår der meget andet end det annoncerede foredrag. Mange deltagere har nye eller gamle bøger med, numre af udenlandske tidsskrifter, billeder, kurioser, uidentificerede segl, og andet af heraldisk interesse. Foruden de spørgsmål og svar, som foredraget altid giver anledning til, er der i reglen en eller flere deltagere, som bidrager med »Heraldikerens Fem Minutter«, f. eks. Coit Adellers våbens oprindelse, Turneringen ved Rostock 1311, En afbildning af Knud den Hellige fra korstogstiden i Jerusalem, De danske middelalderlige herolders tilknytning til Roskilde Dom-

kirke. I aftenens løb bliver der serveret te eller kaffe og et stykke smørrebrød. Deltagerantallet har ligget mellem 23 og 36, deriblandt ved næsten hvert møde flere fra østensunds.

Udvalgene

Allerede ved det stiftende møde i maj 1959 nedsattes et dansk 7-mands *Udvalg for Våbener til Flådens Skibe*. Udvalgets formand, grosserer *Hans Konow*, samt tegner *Edmund Peter* har i de forløbne år haft talrige møder med repræsentanter for Søværnet, hvortil man har komponeret, tegnet og fået vedtaget en række skibsvåbener til den danske flåde.

Også *Tidsskriftsudvalget* nedsattes i maj 1959. Dets medlemmer (= Redaktionskomitéens tre danske medlemmer, se side 136) holder en snæver kontakt og står i stadig forbindelse med korrespondenterne i Sverige, Norge og Finland. Heraldisk Tidsskrift betragtes som Selskabets vigtigste opgave, i hvert fald foreløbigt. Det er udvalgets mål, så vidt muligt at have hele Norden repræsenteret, i medarbejdere og i stof, i hvert nummer, og at gøre stoffet så alsidigt og fængslende som muligt. Når de udsendte numre har nået et passende omfang, ca. 400 sider, vil der blive udarbejdet et detaljeret alfabetisk og systematisk register, og man vil derefter gå videre med en ny »række«.

Anden Aktivitet

Selskabet modtager talrige forespørgsler fra Norden og udlandet, især fra private, men også f. eks. fra kommuner. De fleste henvendelser drejer sig om opklaring af uidentificerede våbener eller komponering af nye. Alt bliver naturligvis besvaret (især af Formanden og Sekretæren), selv om ikke alle problemer kan løses.

Formanden har sendt udførlige ansøgninger om økonomisk støtte til en lang række skandinaviske fonds, uden at vi dog hidtil har opnået noget resultat.

Det detaljerede forslag i HT Nr. 2 om *indsamling og registrering af borgerlige våbener* har formodentlig vakt interesse, men reaktionen over for Selskabet har ikke været stor. Nogle danske og skånske medlemmer har meldt sig, en af disse med et stort kartotek over skånske våbener og bomærker til sin rådighed, men i hvert fald foreløbig er vi ikke tilstrækkeligt mange til at binde an med den store opgave. Den vil imidlertid ikke blive glemt. Kanske ville det være klogt at begynde i et begrænset område af stor interesse, f. eks. *Skåne*.

Heller ikke forslaget om en *samlersentral* (i HT Nr. 2 side 86) har fået Styrelsens telefoner til at kime. Vi har dog det indtryk at interessen findes, og vi vil gå videre med sagen.

Økonomi

Selskabets økonomi er god. Med de nuværende kontingent- og abonnementsindtægter kan vi udsende to vel-illustrerede, 48-sidige numre af HT om året, og samtidig oparbejde en lille reserve. Men skal vi *videre*: et større, hyppigere udkommende tidsskrift; farvetavler; udsendelse af andre skrifter (f. eks. heraldiske bibliografier); finansiering f. eks. af de borgerlige registre, o. s. v., må vi imidlertid sætte ind på at skaffe *flere medlemmer og abonnenter*.

Vi har i øjeblikket ca. 260 medlemmer (heraf 20 livsvarige) + ca. 90 abonnenter, i alt ca. 350, men herfra går formodentlig ca. 10 %, som vil blive strøget på grund af restance. Dette sker med stor beklagelse, men Selskabet kan naturligvis ikke fortsætte med medlemmer eller abonnenter, som ikke betaler for det tidsskrift m. m., som de modtager.

Kassereren har haft den glæde stadigt at kunne udvide regnskabet fra den sprøde begyndelse i maj 1959, efterhånden som medlemstallet 12–14-dobledes og der kom indmeldelser fra alle Jordens hjørner, og som HT blev en realitet med halvårslige numre. Selskabet har nu girokonti i alle Nordens lande (undtagen Island, hvor systemet ikke findes).

Flere Medlemmer!

Det første nummer af HT blev sendt til anmeldelse til vigtige aviser og tidsskrifter i Norden, men virkningen var vistnok ringe. Nr. 2 sendtes forsøgsvis til en lang række danske provins-aviser sammen med et såkaldt pressebrev og en kliché til illustrering af den håbede omtale. Resultatet blev imidlertid magert; omtaler var der rimeligvis adskillige af, men indmeldelser eller henvendelser til Selskabet var kun få, alt for få til at den form for medlems-hvervning kan lønne sig.

En langt billigere og effektivere måde at komme i kontakt med interesserede på, er at udsende en brochure som indlæg i andre historiske eller genealogiske tidsskrifter. I løbet af 1960 fik Selskabet lov til at lade lægge en sådan brochure ind i seks danske tidsskrifter, hvilket skaffede os en god tilgang.

I foråret 1961 har vi fremstillet en *svensk* brochure og spurgt ca. 20 svenske tidsskrifter og svensk-sprogede tidsskrifter i Finland, om de vil tage vores brochure med ud. I Island har vi spurgt tre tidsskrifter, og der vil også komme en *norsk* brochure. Vi takker alle som har hjulpet os og imødekommet os i dette arbejde. En særlig stor og værdifuld hjælp er ydet af fil. stud. *Leif Pålsson* i Göteborg.

De danske bibliotekers blad *•Bogens Verden•* bragte i februar 1961 en rosende omtale af HT, hvori det bl. a. hed, at danske købstads- og centralbiblioteker burde abonnere på tidsskriftet. Med udgangspunkt i denne værdifulde recension, har Selskabet henvendt sig direkte til bibliotekerne ikke blot i Danmark, men også i Sverige, Norge og Finland.

Fremtiden

Selskabet er nu så velkonsolideret, at vi mener at vi kan tillade os at få trykt et pænt stykke *brevpapir* (forslag er velkomne). Det vil forhåbentlig ske i løbet af 1961. En anden ting vi — eller i det mindste den københavnske afdeling — ønsker os, er vort eget *mødelokale*, et

egnet rum hos en forening eller i en restaurant i København, som vi kunne få lov til at udsmykke heraldisk, til gengæld for at det reserveredes os på bestemte dage.

Der er andre og større opgaver, men foran dem alle standes man af et stort spørgsmål: *Hvem skal gøre det?* Med få, højljgt værdsatte, undtagelser bliver praktisk alt arbejde i Selskabets tjeneste (og det er efterhånden meget) udført af 3-4 medlemmer, som ikke let kan påtage sig mere. Vi behøver flere foredragsholdere. Vi behøver flere hjælpere til korrespondance og sekretariats-arbejde. Vi behøver flere heraldiske skribenter til Tidsskriftet.

En anden ting, som givet en dag vil blive aktuel, er en *struktur-ændring af hele Selskabet*. I det følgende kan man læse om det storartede initiativ, som er udfoldet ved oprettelsen af lokal-afdelinger i Uppsala og Göteborg. Formodentlig og forhåbentlig vil der blive oprettet en række andre lokalafdelinger, i Sverige, Norge, Danmark og Finland.

Men alt dette rejser jo bl. a. problemet om, hvem der skal betale for hvem: mødeindkaldelse, betaling for lokale, det beskedne traktement, lysbilled-apparat, etc. For at holde så klare linjer som muligt, har Styrelsen søgt at lade møderne i København hvile i sig selv: de betales af deltagerne, næsten uden indhug i Selskabets almindelige midler. Med auktioner har de endda givet overskud.

Rimeligvis bliver løsningen den, at *Heraldisk Selskab* en dag vil koncentrere sig om udgivelsen af *Heraldisk Tidsskrift* og andre store fælles opgaver (indsamlingen og udgivelsen af borgerlige våbner, f. eks.), medens al møde- og udflugts-aktivitet overgår til lokalafdelinger, møderne i København således til en københavnsk eller sjællandsk afdeling, evt. en Øresunds-afdeling.

Selskabet nedsatte på årsmødet i maj 1960 et *Lov-udvalg* bestående af landsretssagfører *Torkil Heise*, Danmark, reklamchef *Jan Raneke*, Sverige, højesterettsadvokat *Sverre M. Halbo*, Norge, og hærads-hövding *Bo Tennberg*, Finland,

som til næste årsmøde vil fremsætte forslag til ændrede vedtægter med henblik på en repræsentation af samtlige medlemslande i Styrelsen. Spørgsmålet om nærmere regler for lokalafdelinger og en eventuel strukturændring af Selskabet vil blive drøftet i forbindelse hermed.

Styrelsen

Lokalafdeling i Uppsala

I anslutning till den 5:e Internationella Kongressen för Genealogi och Heraldik i Stockholm förra hösten, beslöt några SHS-medlemmar att bilda en lokalafdelning av sällskapet vid Universitetet i Uppsala. Närmast inspirerade var det initiativ som fil. stud. Leif Pählsson tagit redan vårterminen 1960 genom att få med Heraldisk Selskab bland studentföreningarna i katalogen för Göteborgs Universitet.

Uppsalaavdelningen omfattar hittills blott ett tiotal medlemmar. Bland dessa sattes som ordförande t. f. amanuensen vid Konsthistoriska Seminariet, fil. stud. *Bengt Olof Kälde*, som sekreterare pol. stud. *Jan Erik Walter* och som skattmästare författaren *Rolf Du Rietz*.

Lokalavdelningen har börjat utge ett stencilerat medlemscirkulär, vilket utkom med sitt första nummer i december 1960, innehållande bl. a. en redogörelse för lokalavdelningens bildande, dess styrelse och verksamhet, vilken senare dock varit blygsam under den första terminen. Som bilagor ha ett par exlibris medsänts och en artikel av B. O. Kälde om Uppsala domkyrkas vapen, tryckt i »Arkestiftet» (nr 10, 1960). Med anledning av förlovingen mellan prinsessan Birgitta av Sverige och prins Johann Georg af Hohenzollern medsändes även en fotokopi av en teckning, som gjorts av lokalavdelningens ordförande för att illustrera hur ett alliansvapen komponeras.

Beträffande lokalavdelningens statuter, finansiering och övriga förhållande till Heraldisk Selskab, äro dessa frågor ej definitivt fastställda, då man väntar på generalförsamlingens utlåtande i maj.

Jan Erik Walter.

Göteborgsavdelningen

Då de västsvenska medlemmarna av Heraldiska Sällskapet endast i undantagsfall haft tillfälle att deltaga i Sällskapets sammanträden i Köpenhamn, har det från många håll uttryckts önskemål att få en avdelning till stånd för Göteborg och västra Sverige. På initiativ av fil. stud. *Leif Pålsson* bildades en dylik lokalavdelning den 14 december 1960. I det konstituerande sammanträdet deltog tio intresserade.

De tio stiftarna beslöt att inom sig utse ett interimistiskt verkställande utskott med *Leif Pålsson* såsom sammankallande samt konstnären *Torsten Waldemarsson* och direktör *Alf Moldén* såsom ledamöter. Frågan om stadgar liksom slutgiltig organisation bordlades i avvakt-

tan på beslut av generalförsamlingen i dessa frågor.

Lokalavdelningen avser icke blott att genom föredrag och samkväm samlas Sällskapets västsvenska medlemmar utan hoppas även på ett samarbete på det lokala ämnen, såsom exlibris- och frimärkssamlare, genealoger, numismatiker, ordens- och uniformsspecialister m. fl. Särskilt välkomna äro givetvis Heraldiska Sällskapets övriga medlemmar vid besök i Göteborg.

Nästa sammanträde kommer att avhållas å Historiska muséet i Göteborg den 1 mars. Upplýsingar om Heraldiska Sällskapets lokalavdelning för Göteborg och västra Sverige kunna erhållas genom *Leif Pålsson*, Förtroligheten 4, Göteborg S, tel. (031) 401784. *L.P.n.*

HERALDISK TIDSSKRIFT:

udgives af Heraldisk Selskab (Societas Heraldica Scandinavica). Nærværende nummer er udsendt i marts 1961. Nedennævnte kontingent- og abonnementspriser er pr. år. Betaling én gang for alle er det 10-dobbelte.

Danmark: kontingent Dkr. 20, abonnement Dkr. 15, postgirokonto 1123 74

Finland: kontingent Fmk. 1000, abonnement Fmk. 750, postgirokonto 112 019

Island: kontingent Dkr. 20, abonnement Dkr. 15.

Norge: kontingent Nkr. 20, abonnement Nkr. 15, postgirokonto 993 30

Sverige: kontingent Skr. 16, abonnement Skr. 12, postgirokonto 7 43 35

Udlandet: kontingent Dkr. 20, abonnement Dkr. 15.

Redaktionsudvalg:

Redaktør *Sven Tito Achen*, Kong Georgsvej 52, 5. sal, København F.

Amtsrådssekretær, Cand. jur. *Ernst Verwohlt*, Nøkkedalen 5, Herlev, Danmark.

Kgl. Ordenshistoriograf, Dr. phil. *Albert Fabritius*, Emiliegade 6, København V.

Hovkammerare *Arvid Berghman*, Nybytorpsvägen 20, Djursholm 2, Sverige.

Forfatteren *Hans Krag*, Alo, Kristiansand S, Norge.

Kontorschef *Gustaf von Numers*, Topeliusgatan 9 A, Helsingfors-Tölö, Finland.

Medarbejdere i dette nummer:

Konstnär *Olof Eriksson*, Grävlingvägen 6 D 57, Hertonäs, Finland.

Reklamtecknare *Ahti Hammar*, Munkkinjemen Puistotie 2 B 44, Helsingfors.

Fil. stud. *Bengt Olof Kälde*, Vaksalagatan 27, Uppsala 3, Sverige.

Förste byråsekreterare *Uno Lindgren*, Hakeskyttvägen 16, Älvsjö, Sverige.

Fil. stud. *Leif Pålsson*, Förtroligheten 4, Göteborg S, Sverige.

Reklamchef *Jan Raneke*, Vallgatan 3, Lomma, Sverige.

Tecknare *Sven Sköld*, Upplandsgatan 53, Stockholm Va.

Häradshövding *Bo Tennberg*, Kuusamo, Finland.

Fil. stud. *Jan Erik Walter*, Östra Agatan 51, Uppsala, Sverige.

Konservator *Aage Wulff*, Lundtoftegade 113, 4. sal, København N.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerciellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.